Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дениз ◆ ШИНАРА, 17 АПРЕЛЬ, 1984 ШУ. ◆ № 46 (6924). ◆ Мах 3 кап.

Халкъа образоване болхлой! Ма могга тоаде хьаIIаккхувча ноахала дешар хьехарех коммунистически кхетам балареи гIулакх! Обществана пайдана бола къахьегам дукхабезаргболаш Iомабе школьникаш! Хьинаре дакъа лаца юкъарча дешареи профессиональни школа реформа чакхйоаккхача!

(КПСС ЦК ТIахьехамашкара).

1984 шера 1 Майна хетадаь КПСС ЦК ТIАХЬЕХАМАШ

1. Дахкъала халда 1 Май — империализмана дукъала, машар, демократи, социализм бахьан долаш лоаттабеча къовсамера къахьегамхой дунен халкъашта юкъерча солидарноста Ди!

2. Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

Дахкъала хийла пролетарски, социалистически интернационализм!

3. Дахкъала хийла марксизм-ленинизм — даим дийна бола революционни интернациональни хьехам!

4. Вежарий моарпал да коммунистически болхлойи партешка!

ЧIоагIлойла дерригача дунен коммунистий цхьоагIон кхотабалари!

5. ЧIоагIлойла дунен социализма, дунен халкъанта юкъерча пролетариата, къаной-мортакукъалон белаша барт-цхьоагIо!

6. Вежарий моарпал да социалистически мехкий халкъашка!

Дахкъала хийла социалистически содружества мехкий цхьоагIо, цхьана леладу гIулакхаш, кхотIдалар, социализмана карагIдаьннараш, лаьттан тIара машар кха да доалаш чIоагIбеш лорабеш лаьрхIа уж хилар!

7. Вежарий моарпал да национальни Iазанах мукъадаьннача социалистически дегIаехаре лаьнь хоржачан халкъашка!

8. Вежарий моарпал да кхычарех тайпа хIама доацаш хулга чIоагIдара социальни прогресси бахьанца къовсачах долаш къовсам лоаттабеча халкъашка!

9. Вежарий моарпал да капиталистически мехкий болхлой классага!

10. Вежарий моарпал да фашистски боаргашка Iазаш оаш боахача паргIатонна, демократена, социализмана тIехьарча къовсамхошка!

ПаргIата байба империализмана реакцех тутмакхаш!

11. Дунен халкъаш! Хоадаш болаш къовсам лоаттабе империалистически агрессиен Iазаеш дукъала. Азера, Африкера, Латински Америкера кхоаккха кхувргаши кризиси хьалахи дIадахар духьа!

12. Вежарий моарпал да империализмана, колониализмана, расизмана дукъала, политически экономически гIулакхашта кхычарех тайпа хIама доацаш хулга чIоагIдар духьа къовсам лоаттабеча Африка халкъашка!

ПаргIата дахда Къулбехьен Африкин Намибен халкъаш!

13. ДIайха моарпал да империализмана реакцех дукъала, машари шоай мехкаш демократически дегIаахари бахьан долаш къовсам лоаттабеча Латински Америка халкъашка!

Дунен халкъаш! ДIадеха Никарагуана дукъалера США агрессивни гIулакхаш сацадеча американски бIу Гренадера арабоаккхилгеш!

14. Iарбий мехкий халкъаш! Израильски агрессена империализма диктатен дукъаларча къовсаме шоай мугIараш кхотаде!

ЧIоагIлуда советско-арабски доттагIал!

15. Дунен халкъаш! ДIалийнача дерригача Iарбий лаьттанашкара израильски бIу арабоаккхаргбола, Ливанен Iарбий кхача мехкийн чурча гIулакхашта империализм юкъегIертакга сацадаргдолаш гIулакх вIаштIехьдаккха гIерта!

Палестина Iарбий халкъо лоаттабеча шийсон къовсамцара солидарность чIоагIъе!

Гергарча Малхбоалехна — чIоагIон шийсхоши машар!

16. Европейски мехкий халкъаш! Малхбузен Европера керда американски ядерни ракеташ арахийтар духьа къовсам чIоагIагIа доаттабе!

Европана — машар, кхерамбе, цхьана леладу гIулакхаш!

17. Азиатски мехкий халкъаш! Къовсам лоаттабе империализмана, неоколониализмана, гегемонизмана дукъала, машари кхерамалеи бахьан долаш!

Машара, тешама, цхьана гIуллакхаш лелдара контиент а хилба дIаоттайла Ази!

18. Ерригача планетера вах! ШерагIа боаржабе империализмана агрессивни цIазашта дукъалара, ядерни тIема кхерам дIабаккхара тIехьара къовсам! Дукха адам цхьатерра хIалакдеш доаа ядерни, химически, герза кхыдела тайпаш дехкилга дIадеха!

Герзаш хьадеага соцадергда вай, разрядкен машар хьаллоацаргба вай!

19. Дахкъала хийла Советски Союзо машар безаш лелаю ленински арахьара политика!

ЧакхйоаккхаргIа вай советски машара Програма!

20. Хеастаи хилба сийлахь-доккхача советски халкъа — коммунизм хьаегьеш доалачоа, машар бахьан долаш юхадаргдоацаши деррагIеи къовсам лоаттабечоа!

21. Коммунисташ! Парте XXVI съездеи пул тIехьагIа хинача КПСС ЦК Пленумий исторически решенеи кхочашдаьр духьа дерригача халгье лоаттабеча къовсаме хьажа хила!

ДегIаенача социалистически общество массе оагIорехьара эргаьлакха тоахр — партеи халкъеи стратегически декъар!

22. Советски Союза къахьегамхой! ШерагIа йоарлаю производства эффективности продукце дикагIа лахтъар духьа лелаю социалистически хь! Кхочаш а тIехдоаккхаш а ертъа вай 1984 шера хьаьн бIарчача пятилетко задании!

23. Советски Союза къахьегамхой! ТIатоIIе къовсам лоаттабе къахьегама оасарле лахтъар, продукци хьалхагIа дIадоздар лоздар духьа!

24. Советски Союза къахьегамхой! Сихъе Iилма-технически прогресс! ТIетоIIе производствана юкъедIакхе Iилма, техникана, хьалха латтача опыта карагIдаьннараш!

Халкъа боахам интенсивно дегIабоалабе!

25. Советски Союза къахьегамхой! Машинашка оборудованекха кийда дикагIа эшаргбола гIулакх вIаштIехьдаккха хьана!

Къовсам лоаттабе керда мощностий сихагIа карарадар духьа!

26. Советски Союза гражданаш! Хьинаре дакъа лаца хIанаш, кхов беран хьурмат дарах тIехьарча дерригача халгье боалабе! ЭффективностагIа кийда вай материальни, энергетически, къахьегама, финансови ресурсаш!

27. Советски Союза къахьегамхой! ВинагIа кийда вай экономически, социальни, кхетам балара декхареш кхочашдара, социалистически демократи дIахо дегIабоалабара [illegible] коллективай боаьрдоаш!

28. Советски Союза къахьегамхой! Хьинаре дакъа лаца производство вIашгIехьйоаккхагIа эргаьлакха тоадеча!

Договорни декхараш тешаме кхочашдергдола гIулакх вIашгIехьдаккха гIерта!

29. Советски Союза къахьегамхой! Ма могга дикагIа организованности [illegible]!

Хьинаречи, патриотически къахьегама чIоагIбергба вай вай Даьхен экономически оборонни низ!

30. Топливо-энергетически комплекса болхлой! Дукха гIа дахка мехкадьтта, газ, кIор, электроэнерги!

31. Советски металлургаш! Тешаме Iалашде мехкий металл.

ДикагIа а дукхагIа а арахеца экономически металлопродукци!

32. Машиностроителаш! Хьа оасара болх бе, экономически, баха тешаме бола машинаш, приборий, механизацеи автоматизацеи средствий!

СихагIа техническин хьежам тIа а кийчде халкъа боахама дерригIа доаргьош!

33. Химически промышленноста болхлой! Халкъа боахама баха мехи мел эш Iалашбе химически продукцеи материалашцеи!

34. Промышленноста болхлой! ДукхагIа хьаде бахача баха эша тIехдиша товараш! Дахза тераяде советски нахи эшараш, сихха кердаккха ассортимент!

Халкъа эша товараш хьадар — халкъе боахама дерригача доакъой гIулакх!

35. Транспортех бувзаш болхлой! Халкъбоахама мохкаш хаддаза дIа-хьа кхухьилга, бахача наха гIулакх дара культура лаккъеага вIашгIехьдаккха гIерта!

36. ГIишлошхойи монтажникаш! Хьалдеча капитальни гIирсай эффективность лакхъе!

Кхомбеши дикан, хIинарча технически лерда тIа хьалде гIирсаш! Хьагъе еза объектий шоай хаттакха хьалийна а яьхе, дIале!

37. Агропромышленни комплекса болхлой! Мехк кхачанцеи юрта боахама бийдаццеи тешаме Iалашбола, хьайн фермий продукци ерригаи а шай махко хулга вIашгIехьдаккха гIерта!

Къовсам лоаттабе Кхачан програма кхочашдар духьа!

38. Колхозхой, совхозхой болхлой! ХьинарегIа юкъе кхакхьа Iилман керда тIа бахьъаь заьтта лелдара системаш!

ДукхагIа даха ялат, технически кхийлан юртбоахама культураш!

Хьадда вIашгIехьдаккха тIехдиша до бIаьстан кхераш кхаьшара балхаш!

39. Юрта боахама къахьегамхой! Ма могга лакхъе хьайбай продуктивность, чIоагIъе цар доаьъараш базе!

ДукхагIа даха дулх, шура фуаш, тха!

40. Торговле, общественни кхачаи, бытовни коммунальни гIулакхаш ду болхлой! Лакхъе къахьегама дикала культуран, дикагIа кхочашде бахача наха тIехь-тIехьа дукхагIа шоаш хула тайп-тайпара гIулакхаш!

41. Изобретателаш рационализатораш! Технически прогресса, вай Даьхен экономика дIахо чIоагIъяре тIехьарча къовсамкхой хьалхарча мугIарашка хила!

42. Советски Iилманхой! Техника баххех хьакуэ аловадаьа! Хьинаре гIо де Iилмана карагIдувлараш практикана юкъедахкара.

43. Идеологически фронта болхлой! Дог тийшаш тIа гIертаи наха юкъехьакара парте идеяш, кхоаргагIеи къовсагагIеи хьадела дегIаенача социализма обществана карагIдувлараш! Ма могга хьагувакха тийшача бахха лелаю империалистически пропаганда!

Идеологически болх — ерригача парте, хIара коммуниста гIулакх!

44. Литературан искусствах деятелаш, культура болхлой! Лакха айъь лелае коммунистически идейноста, партийноста, народноста байракх!

Вай сийлахь-боккхача Даьхен хьала хьагъ долаш йоа производени хьайхолла!

45. Халкъа образоване болхлой! Ма могга тоаде хьаьтIаккхувча ноахала дешар хьехарех коммунистически кхетам балареи гIулакх! Обществана пайдана бола къахьегам дукхабезаргболаш Iомабе школьникаш!

Хьинаре дакъа лаца юкъарча дешареи профессиональни школа реформа чакхйоаккхача!

46. Уваххьено лоралра болхлой! Тоаде бахача наха деш дола медицински гIулакхаш! Лакхъе дарбени санитарни учреждений балха культура!

47. ШерагIа боарабе физкультура болаш! Физкультурникаш спортсменаш! ЛакхагIа айде советски спорта сий!

48. Советски профсоюзаш! Ма могга дегIаккхувла къахьегамхой балха хьинара творчески инициативаш!

Дахкъала хийла советски профсоюзаш — управлене школа, доладара школа, коммунизмана школа!

49. Дахкъала хийла Ленински комсомол — Коммунистически парте денале тIеичен тешаме резерва, коммунизм хьаьтьеш боахача къонахчар хьалха латта отряд!

50. Кагий наха мехкарий! ТIетоIIе Iомае Iилманаш, культура, профессиональни говзал!

Вай Даьхен чIоагIагIа доала патриоташ, Ленина гIулакха тIехьаьра, коммунизмана тIехьара садакха шайра къовсамхой хила!

51. Сийдола ветеранаш, кагирхой хьехамчаш! Шоай дега идейни тешами вIаххий вахара опыта къонача хилала хIатеха!

Коммунистически партеи советски халкъеи революционни, тIема, къахьегама традицешкара кхетал да кагийча тяхаи мехкарашта!

52. Советий Мехка кхалнах! Хьинаре дакъа лаца производственни общественни вахаре!

Хоастаи хилба кхалсага-нанна!

Машари ираьи хилда дерригача лаьттиа тIарча берий!

53. Советски тIемахой! Эргайоахаш тоае тIемаи политически хийчо!

Фен тешаманеи лорабе советски халкъа маршо къахьегам, социализмана карагIдаьнна исторически хIаман!

Дахкъала хилда деиал дола СССР Герзашцара Низаш!

54. БIьен шерашка дахаьда Сийлахь-боккхача Даймехка тIемагIа советски халкъа карагIдаьнна шийна кийса кхы кхьакха доаца денале гIулакх!

Цхьакха а сий да доаьла вай Даьхен сийлас, паргIатно, кхычарех тайпа хIама доацаш хилар бахьан долаш лоаттабеча къовсаме лайгача турпалаш!

55. Дахкъала хийла Советски Союза халкъай йохаргйола интернациональни цхьоагIон вежарашка доала доттагIала — вай обществан низ духбувла дийна хьост!

56. Дахкъала хийла болхлой классеи, колхозни ахархойи, халкъа интеллигенцеи йохаргйоаца барт-цхьоагIо!

57. Дахкъала хийла халкъа депутатий Советаш — боаьрдоана демократически йола Iаьдала органаш!

Советий Мехка гражданаш! Хьинаре дакъа лаца пачхьалкхеи общественни гIуллакхашкахь доладе!

58. Дахкъала хийла Советски Союза Коммунистически парте!

Ленина дIайхеш тIехьагIа халкъан кхьоагIо, сийлахь-доккхача Даьхен — Советски Социалистически Республикий Союз!

59. Дахкъала хийла вай сийлахь-боккха Даьхе — Советски Социалистически Республикий Союз!

60. Ленина байракха кIел а этта, Коммунистически парте куьйгалла — дIахьалжаннахь деллаIe, коммунизм хьалхьебча керда котаоаш хьа!

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТ

Хьалхаръяраш дIайийнай

Агропромышленни комплекса проблемашта йола Ерригсоюзни экономически совещани йолаш КПСС ЦК Генеральни секретара К. У. Черненкос аьннад:

«Тахан вайна хьалхашка латт декхар — ялат, технически культураш чуяр, халкъ кхачан продукташца, эгтара хьалха дулхаца, шурийца, сомаца, баьцадаарешца Iалашдара кхы а дикагIа дагIа тIа доалар».

Из бехктоахаме гIулакх ма доаггIара кхета а деш къахьегарча шера Ачхой-Мартановски района «Самашкински» совхоза къахьегамхоша.

Наст-наста делхача догIана чIоагIа новкъарле льале, а 100 гектаре тIа ялата лаьрхIа йола горох, [illegible] — 50, моцша доакъар хилийтара 100 гектара тIа вIашагIъэбаь мехи горохи, люцерна — 170, доакъара свеклаш — 80, дIайийнай укхаза. Хьайбаш доажаде лерхIача 107 гектара тIа баьцаш дикагIа хилийтара кхы тIа доакъара культураш дIайийнай.

Боккха теркам тIабохийт совхоза кхаш леладераша шекара свеклаш хьалхехера а. Цар дIалаьцай 300 гектар.

— Кубанерча Iилма-тохкама института енкача рекомендацех индустриальни хьисапе дIайийнай механизатораша шекара свеклаш, — йоах совхоза директора Жуков Георгий Георгиевича.

Укх шера 200 гектара тIара ялат подрядни хьисапе хьалхехеш пхи механизировании звено я. Царна кулгалдеш ба Заужаев Адбебар, Бакиев Дани, Талдаев СаIидIаьла, Гезмагомадов Исраил, Ясагов Юназ. ХIаьта юхейиса 100 гектара тIара ялаш лелаеш гектаршаш ба.

ХьажкIаш лелаеш ши звено а доакъар Iалашдара цхьа бригада а вIашагIъелла совхозе коллективни хьисапе къахьегаргдолаш.

— Тха халкъа тIахьожама комитета рейдови бригада а хиннай укх совхоза кхаший культураш мишта дIаюв хьожаш, — йоах тхоца цига хиннача Ачхой - Мартановски района халкъа тIахьожама комитета председатель Цечоев Висангире. — Агротехника бокъонаша дIа ма деххара чакхдоах дерриге балхаш. Из толхаяь моттиг хилийтаьц совхоза механизатораша.

ХIанз укх деношка ялата а силоса а лаьрхIа хьажкIаш кIезига лаьтта дIоахделча дIае кийчлуш ба механизатораш. Уж а вок ерриге культураш санна сихеи дикеи дIайийна яхара мел эцараш кхоачашдаьд совхоза къахьегамхоша: органически минеральни удобренешца хьалдаьд лаьтта, Iалашдаьд фу, гербецидаш, шере йолча хIамашта дукъала еттаргйола молхаш, техника кийча я.

С. АУШЕВ.

Сиха кIоарглу бурув

Грозненска эшаргбо-хьоакхама буру тохара балхий управлене коллектива вIаштIехьдаьлар кварталa план кхочашдаьр. Дикка лаккъенний къахьегама оасарле.

Уж толаман доахача балгаьнкий начальникаш А. Миу, Ш. Таранов керте латта бригадаш.

Царея дукха тIехьа да бусаш къахьег ерригача объедиенене цIа хеза бола бригадираш Хь. Гадаев, С. Хожахмадов, А. Никулин керте латтача буровой бригадаша.

Ер шу дIадоладелча гIоне кхоадьд дукха оттам, химреагенташ, электроэнерги, утяжелитель.

ДIадахийтадаз буруадеттераша укх бетта тIелаш цхьоалагIча апреле хургдола Ерригсоюзни коммунистически субботник а. ДукхагIа йола бригадаш шоай лаьссарча балха моттигашка къахьегаш хургья. ХIаьта вахтера мукъахбераш шо-шоай подразделенешка гаьнаш, кIотаргаш дIайоцIаш, кIирхаш тоаш, лостамаш деш хургба.

Цу дийнахьа даьхкха ахча цхьайттазагIча пятилеткя фонде дIачудала лерхIад буруадеттераша.

Д. ГАВАЕВ.
Грозненски УБР ноккагIвола инженер.

«НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР БОЛХ БЕЧА КАГИРХОЙ ЗАСЛУЖЕННИ ХЬЕХАМЧА» ЯХА СИЙЛАХЬА ЦIИ ЯЛАРАХ ДОЛА

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума УКАЗ

Кагирхошта хьехамчал даре, коммунистически кхетам балара дехьъе карагIдаьнна хIаман бахьан долаши республика общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР болх беча кагирхой заслуженни хьехамча» яха сийлахьа цIи йойла:

Алейников Александр Георгиевича — Советски Союза Турпала, «Нефтехимавтоматика» яхача завода болхлочоа;

Абрамов Шатвель Семеновича — Советски Союза Турпала, Грозненски мехкадьтта института декана;

Болтеев Георгий Семеновича — Советски Союза Турпала, пенсионера;

Ваганов Александр Ивановича — кхаь степень Слава ордена кавалера, пенсионера;

Ваганов Хабибула Баудиновича — электромеханически завода слесарий - сборщикий бригадира;

Ведерников Николай Ивановича — Социалистически Къахьегама Турпала, Ленина цIерагIча Грозненски мехкадьтта чакхдоахача завода № 1 йолча цеха воккхагIволча [illegible];

Гадаев Заудина Iаьлийна — Малгобекски бурувтохара балхий управлене № 20 йолча буровой начальника;

Дудин Николай Михайловича — кхаь степень Сийлен ордена кавалера, пенсионера;

Ермолаев Владимир Ивановича — Советски Союза Турпала, «Чечингстройтранса» воккхагIволча инженера;

Нодис Алексей Дмитриевича — Советски Союза Турпала, пенсионера;

Крутов Петр Максимовича — Советски Союза Турпала, «Родина» яхача совхоза директора;

Малиев Мовлед Абдулхажиевича — СССР 50 шу даьара цIерагIча Грозненски химически завода № 130 йолча цеха слесара;

Мачигов Харон Ирезиевича — «Мединструмент» яхача Гудермесски завода воккхагIволча мастера;

Сурнач Михаил Михайловича — Советски Союза Турпала, пенсионера;

Сергеев Иван Федоровича — Советски Союза Турпала, пенсионера;

Сагова Ахьмада Марема — «Назрановский» совхоза доярка;

Саидов Баудин Магомедовича — Социалистически Къахьегама Турпала, Шалински района «Джалка» яхача совхоза тракторно - полеводческа бригада бригадира.

Шило Андрей Ефимовича — кхаь степень Сийлен ордена кавалера, Нохч - ГIалгIай гIишлошъяра управлене СМУ-2 начальника заместителa.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь Н. ПРАВЕНЬКИН.

г. Грозный,
1984 шу, 11 апрель.

Массеяк шера социалистически лехье хьалхара моттиг йоаккхаш хьаьоагIарех ва Назрановски мельзаводе слесарь вола Боров Закре. ХIаьта шийн балха вIаьхий опыт цо дог раьза долаш дIалу кхачарча, тIаккха опыт-м цо заводе болх беча ткъаьн шин шера шортта Iоаьлий къахьегама ветерана. Дукха ба предприяте цо шоай говзал лоаццача юкъа карверзайта кагирхой.

Шийн балха декхараш хьалхала кхоачашдаьрал совгIа, Борова хьинаре дакъалоаь производстве, общественни вахаре. Из ва халкъа тIахьожама группа член, шийн юIаме йолча халкъе дружина командир.

Закречун къахьегам дукхаза белгалбаьккхаб сийлен грамоташца, ахчан совгIаташца.

СУРТА ТIА: слесарь Боров Закре болх беш воалл.

И. ПЛИЕВА сурт.

21 АПРЕЛЕ — КОММУНИСТИЧЕСКИ СУББОТНИК

ПЯТИЛЕТКА ФОНДЕ — 200 СОМ

Октябрьски Революце орден лелавча «Старогрознефть» управлене мехкадьтта дахкараш кийче еш ба укх бетта 21 апреле хургдолча коммунистически субботника.

Цу дийнахьа шоай массехарча балха моттигашка къахьегаш хургья 2800 саг. Мехкадьттахошна дош делад «Цхьа минутдех» 200 тоннал кIезигIа доацаш «Iаьрха денаув» дахкха, кхы совгIа кха мехкадьтта скважинашка ремонт е.

Бахкара мукъа болча кха къахьегаргда управлене территоре тIа гIишлош дIайоцIаш, цирга кIирхаш тоаш, кха-дарта лостом беш. Нагато цар гулдергья 5 тонн чIаьхьа эцар. Субботнике дахкхача ахчах 200 сом пятилетка фонде дIачудала лаьрхIад мехкадьттахоша.

Капитальни лаьттан вIашахьоа скважинаш тоара йолча цеха мастера Солнышкин Дмитре, операторашна Бетиров Сайд-Эми, Малашкина Валентине, Багаев Салмана доаь дахкаш субботник долча дийнахьа балхаш лекха хоаччаьбе.

ЮКЪАРЧА ДЕШАРЕИ ПРОФЕССИОНАЛЬНИИ ШКОЛАНА РЕФОРМА ЯРА КЕРТТЕРА ЛОСТАМАШ

(10 апреле КПСС ЦК Пленумо а 12 апреле СССР Лакхохьарча Совето а къобалдаьд)

ДегIаена социализм боарамагIа а массе оагIоракъара а эргайоахаш тоаяра, цуи гуманистически маIан дIаза хьагучаданнхара, сага творчески хьнар дIахо айдара парте лаьцача наькъо советски школана хьалхашка доккхий а бехктокхаме а декхараш оттаду.

Наьха вахара дерригача доакъошка — материальни производстве, общественни гIулакхашка, духовни культура кIоаргга эргадоваш хилар белгалйоадаш я вай ха. ТIа-тIа шерагIа яржаш латт Iилман-технически революци. Экономика интенсивни дегIаахарга доаллаш латт. Кхоачашъю йокхийча масштабегIа йола комплексни социально-экономически программаш. Социалистически демократи дегIаяккхуалара, вахара советски хьисап чIоагIдара, керда саг вIаштIехьаеккхара лоархIаме проблемаш хьестаю.

Тахан школьни парта тIа Iохоашачар ер бIаьшере кхоачалучара а хьетIайоагIачун кхьат дIайоллалучара а Iалаьмате доккхий декхараш кхоачашдергда. Уж ба Сийлахь-боккхача Октябра гIулакх дIаходахьа дезараш, царна тIабокъаргба мехка исторически кхехашта, общественна массе а оагIоракъара прогресс яра, из коммунизм хьалъяра наькъагIа толаме дIахьалхашнахьа яхара хьалхара бехктокхам.

КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста К. У. Черненкос белгал ма даккхар — партена шийна декхар гу «йоккхагIча воалалий опыт караерзаль ца Iеш, шоаьта карагIдувлараща а из дIаьхегIа юлургйола кагирхойъ» хьалхе б а р а к. КПСС ЦК юкьеси (1963 ш.) Пленума программин установкашка хьежа школана еча реформа чакхдоаккх дегIаелача социализма хьалашка а дIадехарашка а хьежна болча дикала кердача боарамга дIакхоачабеш цук балха боарам айдар. Из боккхача лоархIама гIулакх да, хIара дезале, дерригача советски халкъа хьалташка а кхеташ.

I. ШКОЛА ДЕГIАЕНА СОЦИАЛИЗМ ЭРГАЯЬККХА ТОАЕЧА ХЬАЛАШКА

1. Халкъа образоване социалистически система хьалхар а дегIаахар а советски общество историяра, вай халкъа турпалеи революционни а къахьегами а карагIдьаннарех дIакъоастаде йиш йоацаш да. Сийлахь-боккхача Октябро, социализм котьдаро знанеш, духовни культура ерригга ганзаш караерзара, талант а хIамах кIоаргга кхеташ хилар а хьегучадаккхара къахьегамхошта Iалаьмате шера тороваш хьайийлар. Дунеи истори чухь эттара хьалха хьийр моллагIча расах а къамах а, маIа е кхел, моллагIа ди лелабеш, хьал долаш е доацаш, социальни моллагIча хьале вар аьлча доацаш дерригача граждашта образоване луча кийсхо хулга Iалашдеш йола боккъонца йола халкъа школа. Знаней а культура а, общественна долча гIулакхна хьаналча къахьегама дакха сий делга чIоагIду социализмо.

Халкъа образоване советски система юкъыг дIайоладуча аьлтта сийлахь-воккха Ленин. Коммунистически партэ а Советски паччахьалкхено а вахара дерригIа чакхйоах цаI йолча къахьегама, политехнически школах йола ленински идеи.

Доацача исторически хана дерригаш а хIана бац аьнача хаха дешар-йоазув ца харгара баьмна дерригача кагирхошна юкъера дешар дешийтарга кхачаб мохк. Лакха говзал йола боллой кадраш боарамагIа кийчъяра лард хинна дIаьтта профессионально-технически дешара система хьалъй. Шерра дIадаьржад лакхереи аьрхкIа юкъерои дешар дешийта. Классай а социальни группай а, къамий а народностий а, маIача наьха а кхалнаьха а дешаре боарамаш дикка гаргадаьккад.

Образоване советски система хьахиларах а дегIаярах а социалистически цивилизаци чIоагIъяра. Советий мехко вай заман Iилмага, техникага, культурага кхоачаш Iалаьмате боккха гIа беккхара лоархIаме йола фактор хилар. Из — социалистически хувцамий дунеи опыта ганза юкъедаккхьа доккха дакъа, керда вахар хьадара наькъ тIа даьнача паччахьалкхений дог уреоттаду масал, капитализмана хьалхара социализма исторически совлехаш къьагга дIагойташ дола хIама.

2. ХIинзарча этапе экономикеи культуреи сихха а гармонично а дегIаккхувлара, социальни отношенеш а политически надстройка а, общества керттера хIама хьаду низ а эттара дезагIа дола хIама а саг хилара хьаштана дIадех хьалкхувш йоагIача ноахалашта кердача, кхы а шерагIча тайпара дешар хьехилга а кхетам лулга а. Вайцига саг алиха белгалара знанеш йолаш кхевара совгIа, парте йоакхо ю социалистически общества гражданин, коммунизм хьинаре хьалъер, идейни, моральни, къахьегама лакхача культура, поведене хьисапаш доалла саг кхеиа.

Кагирхошта образоване дерригa гIулакх тоадара, царна политически къахьегама, нравственни кхетам балара сагогагIа долча декхараша дIадех юкъарча дешарен профессиональнии школана реформа яхза яргйоацияга. Уж дахаргдола а цар болх бергбола а общественни хьалаш ма могга дукхагIа теркал а деш, къона ноахалаш кхеде, хьеха, кхетам бала деккхарийла я школа.

Халкъа боахама дерригa доакъош Iилман техникан эттара хьалхарча мулашка кхоачаде, производствана шерра автоматизаци е, къахьегама оагIарле чIоагIа лакхлулга, дунен тIарча долашагIа йолча образецашка хьежа йола продукци араехецалга Iалашде деза. Цу дерригйе вахаре чувоалача къонача сагагара — болхлоачунгара, техникагара, инженерагара дIадех — вай хана аттгара толашагIа йола образовани хулга, интеллектуальни а физически а чIоагIа дегIаена хулга, производства Iилма-технически а экономически а лардаш кIоаргга йовзаш хулга, къахьегамцара гIулакх саккхетаме, творчески леладалга.

Наьха санна йIаьхегIа хула образоване социальни функци а. Вузе дIало дешара зонача знаней лакха боарам хулга Iалаш а деш, цунца цхьана школа деккарийла я халкъа боахаме общественни пайдане къахьегаме дакъа лаьцара кагирхой тIабераабе а из дара уж кийчбе а. Саг вIаштIехьаккхара лоархIамегIйола фактор а къахьегама ресурсашца халкъа боахама эцараш Iалашдара средство а санна лархIа дезаш да къахьегама кхетам балар. Цу дIадехарашка хьежна дац хIаьэ дешар хьехилга а, кхетам лулга а, профессиональни ориентаци елга а.

Школа, дезала, производствени коллективай, массови информаци средствай, литература а искусства а, вай ерригача общественноста цхьана вIашагIтехача низашца хIара къонача сага са а кхеташ къахьегамца хьашт хургдолаш кхетам балар экономически, социальни, нравственни лоархIам бола керттерча декхарех да.

Кагирхошта идейно-политически кхетам балара, царна марксистско-ленински мировоззрени, бехктокхаме хилара уйла, организованность а дисциплина а хилийтара дьыкъера дIадехараш доккхагIа хул. Советски наьха керданча ноахалий идейность, образованность, профессиональни кийчо яр лакхдаларах царте дерхI социалистически демократи кIоаргъяра, производствена, паччахьалкхени а общественни а гIулакхашта доал деча шерагIен эффективнегIен дакъа дацара наз юкъевоазара ишан дола лоархIаме хIама. Дунен халкъашта юкъера хьал чIоагIа ирдешача хьалашка социализма геттара тIагIертача а къонабераш политикаш дика мича кхет аьнна хеташ долча а империализма агрессивни низаша леладеча гIулакхашта духьалара файлаш дакхье еза.

Школана реформа яра хиттта де дерхIар да цун балха тIа хьаIайна цхьайола негативни явленеш, цIенхаштара кхоачамбоацараш дIадоахилга. Образоване структура ергайоаккхаш тоае еза, юкъара дешар хьехилга, къахьегама а профессиональни а кийчо елга ноъагIо тоаде деза, дешар хьехара активни формаш а методаш а, технически средствош шерагIа юкъеккаяра, дешар хьехар а кхетам балар а цхьатарра леладара принцип тIагIертта чакхъйла еза, дезала, школана а общественноста а юкъе айхха бувзам хилийта беза.

Дешара-кхетам балара балха чулоацаме, школа вахара юкъера, дешархой знанешта мах бечара моллагIча тайпара хиина а формальни леладелга цIенхашта дIадаккхаза даргдац, процентомани оалаш яр дIаяккха еза.

3. Юкъарча дешарен профессиональнии школаша реформа чакхъяккхаро укх тайпара керттера декхараш кхоачашдергда:

— образовани а кхетам балар а дикагIа кулийтаргда: хIара предмет хьехар лакхагIча Iилман боарам тIа даккхар, Iилмай лардаш чIоагIа караерзар, идейно-политически, къахьегама, нравственни кхетам лулга чIоагIдар, эстетически а физически а дегIаахар Iалашдергда; дешара планаш а программаш а, учебникаш а, дешара пособеш а, дешар хьехара а кхетам балара а методаш эргайоахаш тоаергья; дешархошна сов дукха къахьега дезаш хилар, учебни материал сов чоалхане хилар дIадоаккхаргда;

— юкъарча дешара школе оалаш тIара тоадергда къахьегама кхетам балар, дешар хьехилга а профессиональни ориентаци елга а; преподаване политехнически, практически лостам чIоагIбергба; профессионально-технически дешара системе лакха говзал йола боллий кадраш кийчъелга дика тоадергда; дерригача кагирхошка профессиональни дешар дешийтарга доалар чакхдоаккхаргда;

— дешара хьалхара, дешара а къахьегама а дисциплина хилара хьалхара дешархой бехктокхам чIоагIбергба, дешархой коллективашка самоуправлени дегIаккхулара ларда тIа цар общественни хьинар айдергда;

— хьехархочун а производствени дешар хьехаш волча мастера а общественни сий, цар теоретически а практически а кийчо айергья, халкъа образоване системе педагогически кадраша йиза Iалашергья; педагогически боллой алапеш лакхдергда, материально-бытовой хьалаш тоадергда;

— дешара заведеней, дешна даха ха йоацача бераш а школана аралхьарча учреждеи а материально-техническа база чIоагIъергья;

— юкъарча дешарен профессиональнии школа структура а халкъа образованена дола делга а эргадоаккхаш тоадергда.

II. ЮКЪАРЧА ЮКЪЕРЧЕИ ПРОФЕССИОНАЛЬНИИ ДЕШАРА СТРУКТУРА

4. Юкъарча юкъерча а профессиональни а дешара укх тайпара структура хир я:

юххьанцара школа — I—IV классаш;

йиза йоаца юкъера школа — V—IX классаш;

юкъарча юкъерча дешарен профессиональнии школа — X—XI классаш; юкъера профессионально-технически училищаш; юкъера лаьрхIа дешара заведенеш.

Юкъара юкъерча дешара школа цхьайтта шерара хул. Школе берашта хьехилга цхьа шу хьалха — 6 шу даьлча деза дIадоладелга оттаду. ХIаьа дукха а дукхагIа дола бераш чулоацача деша даха ха йоацача берий система дегIаяро, детсадашка а школашка а цар хьехара опыто кийчаь да из. 1986 шера дIадоладь, доаллаш-доаллаш массехь шера, хьы тIа эша дешархой моттиг хьаяrга а хьехархой кадраш кийчъярга а хьежа, дьыттен ноаношта лоер, бераш дегIадаккхара боарам, моттигашкара хьалаш теркал а деш, школе 6 шу даьнна бераш хьехара доалар чакхдоаккх дергI. Юххьанца берий цхьадола дакъа 7 шу даьлча деша школе ухаргда, хIаьта ялх шу даьннача берашта хьехилта школашка а санна детсадий йоккхагIа йолча группашка а цхьан программагIа леладергда.

Юххьанцарча школе (I—IV классаш) дешар цхьа шу дIаьхду, деша, язде, чот тоха хар, къахьегама хьалхара оамалаш дикагIа Iомаелга Iалашдергда цо, цунца цхьана дешархошта тIаIатта хало кIезигъергья, дIахойодача хана Iилмай лардаш Iомаелга аттача доаккхаргда.

Йиза йоацача юкъерча школе (V—IX классаш) хIаьэ санна пха шера Iилмай лардаш Iомае дерхI. Ийс класс чакхъьккхача пхийтта шу даьннача дешархошта лу йиза йоаца юкъера образовани. Керттерча дакъе къоастаду юкъарча къахьегама кхелетараш кийчбара декхар. Профессиональни ориентаци яра деча гIулакхашца цхьана хьаду хургйола професси хоржилга аттача доаза хьалаш. Тайп-тайпарча кхалашка гIоала юкъарча юкъерча дешарен профессиональнии образовани яккхара базе я ийсшера школа.

Юкъарча юкъерча дешарен профессиональнии школана чуйоагIа юкъарча дешара школа X—XI классаш, профессионально-технически училищаш, юкъера лаьрхIа дешара заведенеш. Цо Iалашду дерригача кагирхошта юкъера образовани лулга, къахьегама а профессиональни а уж кийчбелга.

5. Ийс классаш яьхараша дIало дешилга вIаштIехьдоаккхаргда халкъа боахама эцарашка хьежа, дешархошта лоар, царна хоаш дар, дьыйшта-ноаношта лоаш дар а школай педагогически советий рекомендацеш теркал а еш. Ийс класс яьккхачул тIехьагIа юкъерча профтехучилищашка деша ухараш, перспективага дилача, хоала гаргга дукхагIа хургба. Из деча хана къьаст-къьастача регионий, города а юрта а башхалонаш теркалъе еза.

VIII—XI классий дешархошта факультативни занятей новкъостала торо лу шоаш хьахержа физико-математически, химико-биологически, общественно-гуманитарни циклаех цхьайола предметаш кIоаргга Iомае. X—XI классашка къахьегам хьехар дуза материальни производствана а производственни йоацача сферашка а эшаш йола массови профессеш Iомаярца.

Юкъерча юкъерча дешара школа яьккхараш лакхагIа йола квалификаци лоххара е чоалхане професси Iомаяра деша отт юкъерча профессионально-технически училищай цхьан шерарча отделенешка, шие-кхаь шера деша дезача юкъерча лаьрххIача дешара заведенешка а вузашка а. Цхьайттаьшерарча юкъерча школе яьча къахьегама кийчонга хьежа, царех цхьа дакъа халкъа боахаме болх бе гIоргда. Кагирхошта дий-ноаной, общественноста, къахьегама коллективашта лоараш теркал а деш, цхьайолча професех балха боагIачар халий дозуа лоадара хьакъехьара дош къоастадоаде.

Цу тайпара, цхьан-шин шетлетнагIа дерригача кагирхошта юкъера образовани хIара дIатIакхетаргда юкъара профессиональни образовани лулга а. Болх бе дIаболабалалехьа дерригача кагийча наьха йиш хургья професси Iомае. Перспективага дилача цо гаргга а йоалаергья, вIашагIа а тохаргья юкъарча дешарен профессиональнии школа, хIаьта цо дIахо дегIа а йоалаергья, ихоачиш а ергья цIайолча къахьегамо, политехнически школах йола ленински идеи.

6. ХIаьэ йолаш йолча тайп-тайпарча профессионально-технически дешара заведенеех хьаIо цхьан тайпара дешара заведени — профессех йоагI-йоагIа отделенеш, дешаяйттарий образоване боарамга хьежна дешара формаш а ха а белгалъеш йола «юкъера профессионально-технически училище». Ийс класс чакхъьлараш, белгала аьлча, юкъерча профессионально-технически училище кхьь шера дешаргда, професси а Iомаеш, юкъера образовани а чакхйоаккхаш. Цхьайттаьшерара школа йистельккхараш лакхагIйола квалификаци е чоалхане професси ма хулла дикагIа караерзаяр дуьйа деша отт юкъерча профтехучилищай йоагI-йоагIача отделенешка цхьан шера дешаргдолаш.

Халкъа боахама доагI-доагIача доакъошта лакха квалификаци йола боллой кийчбара специалисташ ю юкъерча профессионально-технически училищаш, хIаьта уж хьаела производственни объединеней, предприятей, гIишлоний, организацей, хIаьта юрташка — районни агропромышленни объединеней, совхозий, колхозий, боахамий юкъерча предприятей база тIа. Базови предприятеита а профтехучилищаита а юкъерча гIулакхашта регламентаци ю СССР Министрий Совето чIоагIъьйча положенено хьежна.

7. Кагирхой кийчбеча боккха лоархIам болаш а юкъера специальни дешара заведенеш (техникумаш, педагогически, медицински училищаш, кхыяраш). Цар кийчбу лакха говзал йола специалисташ производства, просвещене, унахцIено лораяра, культура, гIулакхашца сфера юххьанцарча звеньяй организаторашa, хьадуз халкъа боахама специалистий эттара йоккхагIа йолча отрада мугIараш, цу цхьан хана дакъа лоац массане юкъарча юкъерча дешара декхараш кхоачашдеча. ДIахойодача хана а дикагIа кийчбе беза халкъй боахама эшаш бола юкъера специальни дешар дийна специалисташ.

ТIеххьарча хана шерденад юкъера дешар чакхдаьккха кагирхой техникумашка Iомабелга. Цу дешара заведенешта комплектовани яра йиза йоацача юкъерча школах дIахо а тайпа кийча баькъаьа хургда. ДегIайоаламе йоагIа специальни юкъера дешара заведенеш чакхъьыларех лакхера образовани йола специалисташ лоацъьйча хана цига дешийташ кийчбара опыт.

8. Юкъера образовани а йоацаш болх беча кагирхошта лаьрхIа юкъе т сайрийнара (сменни) а заочни а школаш, цига цар производстве болх беш юкъера дешар деш. Уж школаш леладеча а цар болх вIаштIехьбоаккхача а нийслу цIенхашта кхоачамбоацараш дIадаха деза, дешара-кхетам балара процесс дикагIа хилийта, дешархой контингента планировани елга хьан цига тIа дикка деза.

9. Юкъарча дешарен профессиональнии школа болх тоабаро, из чакхъьыльккхараш вузашка деша оттара цхьатарра дола хьалаш хьадаро керда тороваш хьаела лакхера дешар дийна специалисташ кийчбелга эргадьякха тоадара. Шердургья вузай контингенташта формировани яра база. Лакхлургда лакхера дешар дийна хилара кагирхой бехктокхаме, саккхетаме хилар.

Лакхерча дешара заведенешка дIаэздара керда правилаш кийчъе, цу хана вузашка абитуриенташ конкурсагIа дIаэзача хана аттестата тIара юкъера балл лархIара хьакъехьара хIаьэ йолаш йола положени дIаяккха дерхI.

III. ДЕШАРА-КХЕТАМБАЛАРА ПРОЦЕССА ДИКАЛ ЛАКХЪЯР

10. ЛоархIамегIа дола, дешна хургдола советски школа декхар — хьалкхувш йоагIача тIехьена кIоарга а чIоагIа а Iилмай лардаш Iомаяр, практике царех пайда эцара навыкаш йолаш а хоаш а хилар материалистически мировоззрени йолаш уж хилийтар. Социально-экономически Iилма-технически прогресса дIадехарашка дешархой хаий белгалонашка хьежна вIаштIехьъяха еш дешара планаш, программаш, учебникаш, дешара-пособеш.

Дешара чулоацам эргаьякха тоабара де деза:

— Iомадеча предметий материала перечень а боарам а нийсбар, дешара программаш учебникаш иштта хилар дIадаккхар, тIехьена чоалхане дьякхача, керттера йоацача материалех уж мугъа а доахаш;

— дешара дисциплинай керттера понятеш лоархIамегIа йола идейи геттара нийса дIаязъяр, Iилманеи практикана карагIдьара керадалараш хила доагIлача тайпара цар тIа хьахьокхилга Iалашдар;

— юкъарча дешара школе къахьегама кхетам балар, дешар Iомадар, профессиональни ориентаци оалантара товар; дешара чулоацам политехнически лостам болаш хилар чIоагIдар. ДукхагIа теркам тIабахийта практически лабораторни занятенга, физике, химе, биологе, кхыча Iилмай законаш технологически юкъехкхьалта дIахьоккхар, цунца цхьана кагирхошта къахьегам Iомабераш профессиональни ориентаци яра йола лард хьа а ен;

— хIанзарча вычислительни техниках пайда эцара знанеш навыкаш дешархой кийчбар, дешара процессе компьютераш шерра лелаелга Iалашдар. Цу гIуланна лаьрхха школьни школашта юкъерей кабинеташ хьаяр;

— хIара предметах классаш дешархоша караадерзадеза Iомадаьча хIамай навыкай эттара дикагIа бола боарам белгалбар.

Школашка, профтехучилищашка, юкъерча специальни дешара заведенешка Iалашде деза дешар Iомаделга кхетам лулгеи чIоагIа преемственность йолаш хилийтар, юкъерча дешара кийчон цаI бола боарам, цу хана къамий дешара заведенешй башхалонаш теркал а еш. Кхы тIа де доагIар де деза, къамашта юкъера гIулакхаш леладара средства санна советски наха шоай лоIамагIа хьатIайийна бола эрсий мотт наьна моттаца нийсса Iомабара дола хьалаш тоадара. ПаргIатта эрсий мотт лебелга юкъера дешара заведенеш чакхйоалача кагирхой норма а хинна дIаотта деза.

Парте керттерчарех цаI — личность массе оагIорахьара а гармонично а дегIайоалаяре — декхар эффективнегIа кхоачашдара, дешара заведенешна кхетам балара болх дерригача лостамашка гIоала комплексно чулоацаргйолаш, беррига низ коммунистически, идейно-политически, къахьегама, нравственно, эстетически, физически кхетам балара тIаерзаь йола рекомендацеш кийчъе еза.

11. Юкъерча профессионально-технически училищашка къаьстта чIоагIа теркам тIабахийта беза юкъарча дешара кийчонна. Iилмай лардаш, технически, агрономически, экономически, кхыдола специальни предметаш, къаьстта керда техникеи технологеи, автоматически манипуляторашa (промышленни роботаш) дегIайоалаяра дувзаденнараш дешархоша чIоагIа Iомаделга Iалашде деза.

Кхы а бизагIа пайда эца беза боллой кадраш дикагIа кийчъяра профессионально-технически дешара система йоккхийча торонех. Министерстваши базови предприятеши цхьана кийчъе еза, хьадича профессегIен квалификацегIен бола боллой кийчбара цхьатарра дIадехарашка хьежна, дешархой производственни дешарен производственни практикан керда программаш. Производственни практика е еза дикагIа йолча бригадашца звеньяшца, хьехамчий, производства новаторий, къахьегама ветераний хьалхленца.

12. Эргаьъа тоае дешара формаш, методаш, средствош. Урок — дешара процесса керттерча формана — нийсса школай лакхахьарча классашка, профтехучилищашка, юкъерча специальни дешара заведенешка шерагIа практикана юкъейоалае еза лекцеш, семинарски занятеш, собеседованеш, практикумаш, консультацеш. Хьехархойн дий-ноаной хала беза книжка тIа, хьехам луш долча кхыча хIамаш тIа бача балха хьинаргIа дешархой тIаозаш, шоаш уйла е уж Iомабара новкъостал деза.

Классаш цхьан боарамга кхачадалца вIашагIъяра декхар оттаду, тIехь-тIехьагIа I—IX классашка 30 сагага кхоачаш X—XI классашка — 25 сагага кхоачаш дешархой хургболаш.

Ерригача курсашта долаш доли учебникаш дешара пособеш эргаьъа тоа а е, кердараш хьае а е. Йоккха идейность, Iилман лера, дувцар кхетале атта, лоаца, нийса, къьагга, бовзаме хилар, методически аппарат эргаьъа тоалар — уж да хIара учебника тIа хила дезараш. Уж язъдара юкъеоза беза дикагIйола хьехархой, опытни методисташ, бовзаш бола Iилманхой, авторий къахьегама кхы тIа мах бергбола гIулакхаш де деза. СССР халкъий меттала учебникаш хьадара полиграфически мощносташ шеръе а геттара дика материалаш хьае а еза. Iилмай лардаш факультативни курсий дешара, справочни, Iилман-популярни литература дикка Iалашде деза.

13. Дешархошта коммунистически кхетам балара йохаргйоаца лард а цар марксистско-ленински мировоззрени хьаькхлийтар. ЛоархIаме да ерригача а обществоведчески, Iилма-Iилман дисциплинаш хьехаро дешархой материалистически кхетам, атеистически уйлаш, Iаламен обществан явленеш нийса йовзилга моллагIа а шие деш дар вай мировоззренически принципаш IаьлагIа хургдолаш кхетам балар.

Къаьггача, кхетаде атта хургдолча формагIа общественно-гуманитарни цикла предметаш хьехаро дуне революционни хьисапе кердадаккхара наькъаш, социализма керттере принципаш исторически совленаш, капитализма реакционни, халкъа духьалара чулоацам хьаьоккхар, классови позицеш тIара хIанзарча общественни вахарах долча, кагирхой дагалаттача хаттарашта тешаме жоп далар, коммунизма идеяш дувцилга доацаш котьяргхилар хьехьоккхар дикка даргдоацаш да. Истори, обществоведене, литература, кхыча предметий урокаш тIа хаддакха кхетам бала беза шоай коммунистически кхетам а мещанство, индивидуализм, потребительство кийра хилар а чIоагIде хоргдолаш. ШерагIа юкъейоалае еза занятей толашагIйола формаш, царна боккхагIа практически лостам бала беза, оалаптара дIаяккха еза начетничество схематизмаш. Дикка даргдоацаш лархIа деза обществоведени хьехара дешара ха йIаькъелга. Ерригача юкъерча дешара заведенешта цаI дола обществоведене учебни хьаде деза.

14. Идейно-политически кхетам луча керте оттаде деза чIоагIа коммунистически тешам бола, кхетаме гражданин хьакулга. Из дара болх беш хила еза дешара-кхетам балара процесса ерригга элементаш, школа дерригa общественни вахар. Кагирхошта кхетам бала беза марксизма-ленинизма идеяшца, К. Маркса, Ф. Энгельса, В. И. Ленина вахара а балха а хьоккхамашца, КПСС исторически опыташца. Советски патриотизмаш социалистически интернационализмаш, СССР халкъий венахашка долча доттагIала уйлашца дешархошта кхетам лулга чIоагIде деза. ХьинаргIа байта беза общественно-политически клубай, музей, кружокий, лекторей болх. Хан-ханнахьа е еза революционни, къахьегама, тIема сийлен моттигашка ю экскурсеш походаш. Политически информаци елга эргадаьккха тоаде деза. Хьахилийта еза политически самообразоване навыкаш. Дешархошта общественно-политически кхетам балара шерра юкъеоза беза партийни боллой, дикагIйола пропагандистски кадраш, «Знание» общества лектораш, парте ветеранаш.

Хьехархочо, дезала, общественноста хьинаре а халданза а новкъостал деш хила еза массови информаци средствош. Шеръиза яргьяц телевиденеи радиой дешарах йола передачаш, тоабе беза цар чулоацам, дикагIйола опыт дIайовзийталгеи йоаржаелгеи, кагирхошта кхетам дика лулга Iалашде деза.

Боккха пайда эца беза Со[illegible]лех — СССР гербах, байракхах, гимнах, союзни республикай гербех, байракхех, гимнех, паччахьалкхен совгIатех знакех, хIаьта шийтта пионерски комсомольски организацей символикех. Вахара волалуча хIара сага хоаш хила деза СССР Конституци, шийн республика конституци, царна хьалхе лелае еза.

15. Керда саг хьахилара къаьстта боккха лоархIам болаш да нравственни правовни кхетам балар. «ХIанзарча кагирхошта кхетам балара, образоване, дешар хьехара дерригa гIулакх хила деза царна коммунистически мораль йола кхетам лургболаш» яхаш белгалдаьккхад В. И. Ленина (соч. йиза гуллам, т. 41, оагI. 309). Кхетам балара берригa болх бе беза знаней, кхетама, балха, деша а гIулакха а айхха цхьа бувзам болаш. Коммунистически мораль йолаш, дувцилга йоацаш социалистически общежите правилаш, советски законаш леладеш хулга яхча а болх беча а шийна чухь хилийза даргдоаца хIама долаш хила [illegible].

Геттара боккха лоархIам болаш да аIамига волча хана деза коллективнами цаI шоллагIчоа эшаш хулгеи, цIенеи бахьлувца, дог цIена долаш принципиальность йолаш, аьнар аьнача а къонахчал а долаш йола оамал хьахулийташ кхетам балар. Хьае еза керда «Дешархошта йола правилаш». Цар чулоацаш хила беза дика дешара, дешара, къахьегама, общественни дисциплина лакха хилийтара тIехьара школьникой бехктокхам. Дешара а къахьегама а тIера хиларагIа поощрени яра система юкъейоалае еза.

16. Боккхача лоархIаме декхар да дешархошта художественни образовани эстетически кхетами лулга дикка тоадар. ДегIайоалаяла яргьыц дикачох-хозачох кхеташ хилара уйла, хьахилийта беза дика бола художественни безам, искусства произведенеш, шие волча моттигерча Iалама хозали ружкъеш нийса кхетаделгеи цар мах белгеи. Из дара дикагIа пайда эца беза дешара хIара предмета торонех, къаьстта кхетам балара дакъе боккха низ болча литература, музыка, изобразительни искусства, эстетика торонех. Эстетически цикла предметаш квалифицировании специалисташа хьехаргдолаш гIулакх де деза. Из дара новкъостал де декхарийла я художественни интеллигенце творчески союзаш, культура ерригa учреждений. Дешара заведенешка, пионерий цIеношка, клубашка, культура Дворецашка массовахьа а художественни самодеятельноста кружокий болх тоабе боагIа, цар репертуара хаддакха теркам бе беза. Кагирхой вахаре идея йоаца, ийрча, товш доаца хIама, духовни къе продукци юкъеяргйоацаш доазув оттаде деза.

17. Социалистически общество чIоагIа хьаштдолаш я къона тIехье физически дегIаена, унахцIена, ираз долаш, къахьега а Даьхе лорае а кийча йолаш хьалхер.

Урокашка, дешаш боацача хана, спортивни секцешка берригача дешархоша физически культура ергйолаш хIара дийнахьа занятеш вIаштIехьъяха еза, цунна эша хьалаш хьахилийта деза. ХIара школе, профтехучилище, ерригача дешара-кхетам балара учрежденешка хьаьй хила еза спортивни залаш майдаши, дика оборудовании инвентари йолаш. Дешархошта физически кхетам балара шерагIа пайда эца беза спортивни организацейи клубийи, предприятейи учреждениейи базех.

ДукхагIа теркам тIабахийта беза гигиена дешашта. Дикза дардоаца хIама да тоъал гигиенаи медицинаи знанеш йолаш, аIамига волча хана дика шийн организм йовзаш а дуйга лерггIа хьахоаш а хIара дешархо хулга.

18. ТIема-патриотически кхетам луча ларде хила деза СССР Гераашцарча Низий мугIарашка гIулакх де кийчъелга, Советски Эскар дезаргдолаш кхетам лулга, социалистически Даьхе гражданин волаш шие хиларех доккхал дора, из лорайра массаза а кийча хилара дика уйла хьахилийта еза. Юкъарча дешарен профессиональнии школе юххьанцара тIема говзал Iомаяра боараш эффективность лакхъе еза.

19. Дешархошта коммунистически кхетам луча дукхадар тийша да кагирхой общественни организацеех, дешархой самоуправленех.

Хьадда лакхъянза яргьац комсомольски пионерски организацей авторитет, дешархошта идейно-политически кхетам балара цар лоархIам, царна кулгалдеча юкъейолийта мегаргьац формализм, царна хьалхара хIама вIаштIехьдоаккхилгеи кIезиг-мезига хIаман тIехь царна кулгалде гIертилгеи. Дешархой коллективаш бехктокхам лакхбе беза, уж хьоталлар чIоагIде деза, цар дIадоладаь дерригa дика гIулакхаш, инициатива, самодеятельность ма могга хьал а доацаш, цу хIамай боккха теркам беш хиннаб Н. К. Крупскаяс, А. С. Макаренкос, халкъа образоване кхьа болча гIорбаьннача деятела[illegible].

Дешархой дешара дикал лакхъеча, кхетаме дисциплиней поведене культурей хьахулийтача, пайдане къахьегами дика сапоIилгеи вIаштIехьдоаккхача, шоаш йоашта гIулакх де Iомабеча педагогически коллективай тешаме чIоагIIе хила деккарийла я комсомольски пионерски организацеш. БизагIа пайда эца беза комсомольски собранеий пионерски сборийи кхетам балара йолча йоккхийча торонех, уж дог чу кхоачаш а безаме а хилийта еза. Школьни коллективаша дагалатта дешаш дувца а дуццаш. Деша безагIа кагирхой комсомоле бовлара дикагIа кийчбанза баргбац.

Октябрятий группай болх эргабаьккха тоабе беза, коллективе хила а болх бе а Iомабелара эIамагIдолча берашта ма могга новкъостал де деза, пайданерча, общественна эшача гIулакхашта дика дешара, къахьега кийчбара, хьоккхаме лела хара, боккхагIчарна новкъостал дара цар уйла тIаерзае еза.

Дешархой коллективашна лакхбе беза классашка доацаш а школашка доацаш а кхетама болх вIаштIехьбоахарий, боккхагIболча пионервожатей лоархIам, тоаде деза уж кийчбара а хьакхарара а дош.

IV. КЪАХЬЕГАМА КХЕТАМ БАЛАР, ДЕШАР ХЬЕХАР, ПРОФЕССИОНАЛЬНИ ОРИЕНТАЦИ

20. Школа болх эргабаьккха тоабеча парте къаьстта лоархIам бу къона тIехье къахьега кийчъелга оалангара деза тоаде дезаш хилара.

Школьникаша юкъарчал доацаш общественно-пайданеча, хIама хьакхоллача къахьегаме дакъа а лоацаргдолаш къахьегама кхетам лулга, Iомабелга, профессиональни ориентаци кийса дIаоттаяр саг дешарцара гIулакх дегаца кхета а дах хьатIайийца хилара, граждански хьаоттара, нравственни интеллектуальни хьахилара, физически дегIаяра хилийза яргйоаца фактораш я. Школа яьккхачун кхел дIахо моллагIча тайпара нийслой а, къахьегамга аьнна хилар шеччахьа из хуле е яхаргда цуна. Дешархоша дика Iомадаь, хьехархоша, даьша-ноаноша, ерригача общественносто из кIоаргга кхета а деш гIадар боккха лоархIаме да.

Дешар Iомаделга а хIама хьакхоллаша бола къахьегам а вIаши дувзаро чулоац дешархой, лохерча классашка деза, хаддаза цар унахцIенонга а хинага а хьежна общественно пайданеча къахьегамга — боъьлча общественна эшача къахьегамга бовхилга.

21. Школе къахьегама кхетам балара а дешар Iомадара а маIан да къахьегамца безам хургболаш, къахьегама наьха сий дергдолаш; дешархошта вай хIанара промышленноста а юртбоахама а производства, гIишлош хьалъяра, транспорта, наха эша гIулакх деча сфера бух бовзийта; дешаш а, общественно-пайдане балхаш деш а, къахьегамта баьнна а, болх бе хоаш а хургболаш; юххьанца профессиональни кийчо оча хана шие Iомаяь професси кхета а еш хьакхарна ховргйолаш уж хилийтар.

Цу гIуланна лаьрхIад дешархошта къахьегама кхетам луш а общественно-пайдане а хIама хьакхоллаш а къахьегаш йоккха за тоъал йIаьхье а шитта, каникулаш кIезиг-дукха лоацъяра чотагIа хIара шера къахьегама практика чакхъяха а. Школай, профтехучилищай, техникумий, производственни коллективай, дезала, общественноста низ тIаберзабелга а юкъедоаладеш къахьегам Iомабара тайп-тайпара формаш лостамаш чулоацам комплексни программаш кийчъе еза.

ЮКЪАРЧА ДЕШАРЕИ ПРОФЕССИОНАЛЬНИИ ШКОЛАНА РЕФОРМА ЯРА КЕРТТЕРА ЛОСТАМАШ

Юххьанцарча школа (I—IV классаш) дешархошна Iомадергда вахаре эшара а чоалхане дола тайп-тайпара материалашца кулгаца ду балхаш, юрта боахама бахьоввг1аш хьалххеелга, дешара-гойтара пособеш тоаелга, лоззоргаш, школана, берий беша, ц1аг1а, и. кх. д1. эшаш хургйола тайп-тайпара х1амаш хьаелга. Цу даг1а т1ара дикаг1а д1адолалу бераша кхетвергйолча тайпара царна професси йовзийтилга.

Йиза йоацача юкъерча школа (V—IX классаш) дешархоша Iомаю дикка хьадаг1а йола къахьегама кийчо, караерзаю металла, дахчанна обработка яра эпаваш а практически говзал а Iомаю, йовзаргья электротехника, металловедене, графически грамота лардаш, хоаргда халкъа боахама керттера доазъош малаг1аш да. Цар кийчъергья предприятей а, иштта школай а ваизег1а чоалхане йоаца наделеш, йоахо ергья Iалам лорадара. VIII-ча классе дена дешархой Iомалуш я болх беш а хургба дешархой производственни бригадашка, школашта юкъерча дешара-производственни комбинаташка, предприятейн профтехучилищайн Iомабара цехашка а участкашка а.

Юкъарча юкъерча дешара школа (X—XI классаш) цу базе а, иштта производства балха моттигашка а в1ашт1ехьдоаккх, регионна хьашташ теркал а деш, дукхаг1а льрка йолча профессееег1а къахьега Iомалулга. Цу г1улакха мел эша хьалаш долаш хуле хьадда йола професси Iома а яь, караерзаярда йоагг1ача порядкаг1а экзамен д1а а душ чакхдоаккх из.

СССР Госкомтруда, СССР Минпроса, СССР Госпрофобразоване къоастаергья юкъарча юкъерча дешара школашка дешархоша Iомае езача профессей перечень. Цу перечента хьежжа халкъа депутатий городской а районни а Советий исполкомаша белгалью, халкъа боахама эша кадраш, дешара-технически база хилар а, городий а юртий а школай базхалонаш теркал а еш, дешархой къахьега Iомабергболча школай профиль.

Дешархоша шоаш шоашта эша г1улакх деага шердан дардац. Деррига бераши дешархойн цар ынначa хадага хьежжа, гигиена а уналц1ено лоарара а нормаши д1адехараша кхоачеш а деш, дехкарийла да классашкен кабинеташкен цхьалхло еча, школай кошкаш спортивни майданаш, и. кх. д1. ц1ена латтаеча дакъа лаца. Дагна-ноаноша берий къахьегам д1ала юкъе в1ашт1ехьбоаккх — ц1ен чехашна цхьалхле хулийтача, даар кийчдеча, берзкъаш дуттача, духар тегача, бытовой приборешта а ц1аг1а эшача кхыча х1амашта а ремонт еча.

22. Эргабоаккхай тоабе беза дешархой профессиональни ориентаце болх. Дийнбе беза кагирхой профориентацена йолча ведомствашта юкъерча советий, городскойи районнии комиссей болх. Профориентационни болх доал а деш кийсбелга т1адилла деза къахьегаман социальни дешаштен йолча СССР Пачхьалкхен комитета.

Цхьанцайолча городий а юртий а районашка опыта хьисапе хьае еза школашца, дешархошца, дахьица - воаношца цхьана балхаш в1ашт1ехьдоахаргдола профориентаце центраш. Шоай балха т1а цар когг1ортоелга а еза школашта юкъерча дешара - производственни комбинатех, школашкарча, учебашкарча, предприятешкарча профориентаце кабинетех, дешархошта йовзийта еза ханара професси, хоашаш де деза халкъа боахама эшача кадрех, къестае еза дешархой цхьаццадолча балхашта психофизиологически бакъхалонаш, хьинар, каллар, безам, уж ларде а луваш кийчъе еза йоаг1аш йола практически рекомендацеш.

Йиза йоаца юкъера школа чакхйоаккхача хана дикка уйла а яь професси а дешар д1аходахьара эшаш йола дешара заведени а т1абигга безаш я, дешархошаш къоастаргта уж д1ат1абигга безаш я, дешархошта къахьегама кхетам балара, Iомабара, профессиональни ориентаце система.

23. Дешархошта къахьегам Iомабелга а кхетам лулга а в1ашт1ехьдоаккхача хьинаре дакъа лоацилга — производственни коллективий лоарх1амег1чарех деккар. Х1ара школе хила еза базовни предприятия. Законодательни Iадлатаг1а оттаде деза, базовни предприятешта шоай структурни подразделеней бокъонаш йолаш школьни а школашта юкъера а мастерскеш, дешара-производственни комбинаташ, Iомабара цехаш участкаш, дешархой къаьсткъаьста балха моттигаш, дешархой производственни бригадай стационарни кхашмаре станаш, къахьегама а саца1ара а лагераш хьаелга. Цар хьакъоастаю оборудоване, техника, материалаш, комплектующи изделеш, школашта уллуара Iомабара опытни участкашта дола даьтта, план а оттаю в1ашт1ехь а доаккх производственни г1уллакхаш, школьникий къахьегамах боаг1а мах д1ала.

Базови предприятеш специалисташ, болхлой, колхозхой хьежабу дешархой Iомабара, цар х1ама хьехколлара къахьегам в1ашт1ехьбаккхара, цар технически творчество, хурбоахама опытничество, профессиональни ориентаци дег1айоалаяра кхетама болх бергбола мастераш хургболаш.

Парте къахьегама ветераний, производстве хьалхалаттарий хьехамчал дег1аловаде деза, къахьегама коллективий общественно - производственни вахаре хьинарег1а юкъеубза беза дешархой. Социалистически яхье итогаш еча хана ларх1а деза подшефни школашта а кхыча дешара заведенешта а дешархошта кхетам балара а къахьегама Iомабара а дакъе предприятеш дах новкъостал.

24. Дешархой къахьега Iомабарца айхха бувзам а болаш Iалашду парна экономически кхетам лулга а. Лоарх1аме да, уж производственни отношенешта практически юкъебоалабер, социалистически доалахьенах, планах, къахьегама а производственни а дисциплинах, къахьегамах дуча алапех дар царна вахаре доазар, къахьегама сона хам бе уж Iомабалар.

Дешархоша болх беш даьккхача ахчах дола цхьа дакъа школьни коллектива доалахьа д1ахьоваде. Школа дехкарийла я дерттIа дай хургбола, общественни рузкъа, вай Iалама, учебникашта, школьни г1ирса, электроэнергена, шоай х1амешта, кхачан продукташта, къаьстта мехкха йоакхо, хьурмат дайтаргдола оамалаш хьае. Дешархошта практике довзийта деза яхом бара режим, къахьегама овсарле, х1аман шуй мах, продукце дикал, хоарасчет, иштта кхьшираш самие дола х1амаш.

V. БЕРАШТЕИ КХУВШБОАГIАРАШТЕИ ОБЩЕСТВЕННИ КХЕТАМ БАЛАР

25. Коммунистически партен Советски пачхьалкхен даим йоакхо ю бераша, кхувшбоаг1ачарна, дошкольни учрежденешка, занятеш йоацача хана школе, школа арахьарча учрежденешка, уж балача моттиге, общественни кхетам балар дег1аккхувлара. Кхетам балара дакъе массе оаг1ораххьара г1о ду деза.

Тоаданза даргдац, школе даха ха йоацача бераш кхетам балар а парга дешийтар а. Хьалхарча шерашка дениз кхебе беза уж Дайхенна безам болаш, боккхаг1а бараш лоарх1аш, новкъостaшка г1улакх леладеш, коллективизм, нахаца эздел долаш, хозал хоалуш хила, х1ара бер х1ама доза безам болаш хилар, цун способностиш, корта болаш, кегаденна хургдоацаш, дисциплине йолаш хилар дег1аккхувла деза. Кийч а яь йикъейоалае еза берашта детсаде кхетам балара, деше Iомадара лаьрх1а йола типовой программа. Х1аьта укхаза терка лъе еза хана физиологеи психологеи, къомах культурайн традицейн белгалонаш.

26. Дешархошта общественни кхетам балара лаьрх1а бьнна а д1ахо а пайда хургболаш форма я, д1аьхдаьча ден школашта группашта. Дешархой къахьегам а сал1ам а в1ашт1ехьбаккхара цар хьаьхол дика хьалаш, г1о ду деза. Цунца цхьана, урокаш яьнначул т1ехьаг1а школе бу кхетама болх ц1енхаштта тоабе беза. Дешархошта ц1аг1ара заданеш кхоачашъе педагогически г1о дарца, цхьана лоарх1аме да, иштта школай балха чулоацам берий безам т1абодача занятеша хьалбизар, бераша йоакхо яра атмосфера хьакхоллар, ц1аг1арча хьалашта эа худла гаргаг1а хургйолаш. Материальни торо хьакхоаларга хьежжа цу школай сеть шерье еза бахархошта эшаршдиза кхоачаандергдолаш. Союзни, Автономни республикай Министрий Советашта, халкъа депутатий краевой, областной Советий исполкомашта бокъо ле, д1аьхдаьча ден группаш йоахха йоацача школашка а в1ашаг1йоахка.

27. Школа арахьара учрежденеш — пионерийи школьникийи Дворецаш, Ц1енош, къонача техникий, натуралистий станцеш, спортивни, музыкальни, художественни, хореографически школаш, берий библиотекаш, пионерски лагераш — д1ахо а дег1аккхаро т1ехь т1айоаг1ача хана кхоачашде деза х1ара районе балха лостамий шерра спектр хургйолаш школа арахьара учрежденей комплексаш в1ашаг1йоахкарга.

Балача моттиге дешархошца беш бола кхетам балара болх оалангара тоабе беза.

Лоарх1аме да дешарах мукъа болча хана кхетам балара балха бе-беча массови а индивидуальни а формашта берригга дешархой юкъеозар. Цар шоаш хьадер, тимуровски болам дег1абоалабар, цар безамашка хьежжа клубаш, технически художественни кхоллама кружокаш, спортивни секцеш в1ашаг1йоххар. Халкъа депутатий моттигерча советий исполкомаша в1ашт1ехьдаккха деза нах бахача массивашца берашцеи кхувшбоаг1арашцеи болх бе йиш хургйолаш, помещенеш хьакъоастаяр а кийчъяр а. Керда хьалъергйолча нах бахача кварталий проекташка цу тайпара помещенеш хилийта еза.

Микрорайоне, дешархошца беча кхетам балара балха организатор школа хургйолаш оттаде деза г1улакх. Цу балха юкъеоза беза дай-нанной, общественность, къахьегама эгтара хьалха производственни коллективаш, в1ашаг1йоххаза еш къонача болхлоех, специалистех, студентех латта комсомольски педагогически отрядаш.

Д1аьхдаьча ден школашкен группашкен, школа арахьарча учрежденешка, бераш дахача моттиге, царца, уж дешарах мукъадолча хана, берригга кхетам балара болх в1ашт1ехьбаккхар д1ат1адул халкъа депутатий районнии городскойи Советий исполкомашта, халкъа образоване отделашта. Цига, дукхаг1а хьинарег1а дакъа лаца декхарийла я комсомола горкомаш, райкомаш, профсоюзни комитеташ, шоай моламаг1ара общеcтваш.

28. Советски пачхьалкхено ч1оаг1а йоакхо ю, уналц1ено дика ца хиларах массанена долча хьалашца даша ца могача берашта кхувшбоаг1араштеи. Царна лаьрх1а хьалъаь дег1айоаг1аш латту школай-интернатий, санаторно - хьун школай, кхыча, лаьрх1а йолча дешара-кхетам балара учрежденей сеть, укхаза дешарца, кхетам баларца цхьана квалифицированно дарба а ду. Цу учрежденешка бераш леладу пачхьалкхен ч1огаг1а. Халкъа образоване система цу звеной болх кхы д1ахо а эргабоахаш тоабе беза, берашта массе оаг1орахьа йоакхо а теркам а бе беза, шоаш балха а къахьега а уж дикаг1а кийчде деза.

Моллаг1а дараш санна долча берий ц1еношкара, школа-интернаташкара материально-бытови хьалаш иштта тоа ца дича даргдац.

29. Дезал деш дола г1о ч1оаг1де деза, цунца цхьана лакхбе беза, кхувшйоаг1ача воахала кхетам балара хьакъехьа, цун бехктохкам. Берашта кхетам балар — СССР гражданий конституционни декхар. Дай-наной декхарийла бе школа, хьехархочуa сий ма хулла лакхде, къахьегам безаргболаш, лоарх1аргболаш кхетам баба берашта, общественни пайдане г1улакхаш дара уж кийчде, лостамга, дисциплинага, вай обществa вахара нормаш кхоачашъе уж Iомаде, уж физически дег1аахара а цар уналц1ено ч1оаг1ъяра а йоакхо е, шоай ханнахьа юкъера профессиональни а дешар деша эшаш дола хьалаш царна хьакхолла, шоаш, къахьегам а общественни декхараш а ларх1арца берашта массанахьа масал гойта. Шоашехьара, бераш декхарийла да дай-ноаной, боккхаг1чар йоакхо е.

Кхетам балара эффективность лакхъалар доккхаг1ча дакъе тийша да, дешархошкара хьадехар, дезало, школас, общественносто, къахьегама коллективаша цхьатарра хьадехарах. Берашта, кхувшбоаг1арашта кхетам балара, дезалаш школаш г1о дара йолча профсоюзни комитетий комиссей (советий) болх ч1оаг1бенза баргбац, юкъера дешар дешача школашкара, профтехучилищашкара, кхыча дешара-кхетам балара учрежденешкара дай-ноаной комитетий болх тоабе беза, кружокий занятеш д1ахьара дукхаг1а юкъеоза беза дай-наной.

Къахьегама коллективаш декхарийла я берашта кхетам балара даим б1арга Iунал де, цу хьакъехьа даьшта-ноаношта г1о де, х1аьта цу т1ехьа цар шоай дезала юкъе г1алаташ дуьлийте, уж д1адахар ц1енхаштта хьажейта. Бакъдаьа да, берашта кхетам балара бола дай-ноаной бехктохкам ч1оаг1бара де дезараш кийч е дь кхоачашдича.

Дезала кхетам балара боккха лоарх1ам болаш хургдола дай-ноаной педагогически всеобуча системана юкъеозийла. Педагогически знанеш йоарнала де дезар да шерра кепайоазонах, телевиденех, радиох, устни пропагандах, «Знание» яхача Ерригсоюзни общества торонех шерра пайда ийбелга.

VI. СОВЕТСКИ ОБЩЕСТВЕРА ХЬЕХАРХО

30. Кагирхошка дешийтара, царна кхетам балара дола чоалхане декхар толаме кхоачашдар хоадамболча дакъе тийша да хьехархочох, цун идейни уйлах-кигатах, профессиональни говзалах, эрудицех культурах.

Халкъа хьехархо — къонача сага духовни дуне хьакхоллар, общества тешам бенна сaг, цо цунга тешаш д1аденнад эгтара хьамсараг1а дар, мехкаг1а дар — бераш. Шийн дег1аондало, шийн кхоаме. Шийн вахар эгтара сийдолашаг1а, кхалаг1а йолча профессена хетадаьча сагагара д1адех хадданна балха т1а вердадараш лехилга, к1аьд ца луш уйла елга, йоакха дега йоакхо йолаш хулилга, бераш дезилга, доазув доаццаш шийн г1улакхa тешаме хулга. Хьинар кхо ца деш къахьегарца, кхувшйоаг1ача т1ехьенна кхетам балара г1улакх д1аохкхухьаш хиларфа халкъо лоарх1аши сий деш ва хьехархо. Советски хьехархой дукхамиллионни отряд — вай мехко доккхал деш яр, кагирхошта кхетам дуча парте тешаме когг1ортолга еш яр.

Парте хаддаш йоакхо ю общества вахаре хьехархочув лоарх1ам, авторитет а сийле а айяра. «Халкъа хьехархо, — яздаьд В. И. Ленина, — вайцига лакха доаттаве веза, буржуазни обществе ц1аккха ца лаьттача, ца латтача е латтаргвоацача хьисапе. Из бахьдолаш дар да, тийжа а ца деш. Из духовни дакъе айдеш, бокъонца лакха эваш йолаш массе а оаг1ораххьара из кийчдеш, керттердар, керттердар, керттердар — цун материальни хьал-торо лакхъеш, цу хьакъехьарча г1улакхага вай даха деза хаддаза, дерриг1а, т1аг1ерта болх а беш» Моха дег1аахара йолча х1анзарча этапо советски хьехархошта хьалхашка оттаду керда декхараш. Дег1аенна социалистически общество эргаьккха тоаеш йола парте программни установкаш вахаре кхоачашъе наз кхоачаргбола къона моахаленаш хьакхолла еза.

31. Халкъа образоване система реформех д1акъовстаде йиш йоаца дакъа да дукха дикаг1а хьехархой кадраш кийчъелга. Хургболча хьехархошта, воспитателашта х1анзарча хано д1а ма дехара йола знанеш яла еза, практически дакъе уж дика кийч а беш. Цу дакъе эргаяха еза педагогически вузийи училищайи дешара планаши программаши, вахаро д1адехарашца уж айха юкъа а юзаш. Де дезар да х1анзарча производства лардаш студенташен профессиональни ориентаце методаш школьникашен Iомаелга. Лакхбе беза психолого - педагогически кийчон боарам, тоаде дика практика в1ашт1ехьъяккхара куц чулоацамаш. Дешархой коллективашца этика, эстетика, логика, советски право, кхетама балха методика хьехилга шерде деза. Цу г1улакха эша хьалаш Iалашдарга хьежжа пхе шера хьехача педагогически институташка цу г1улакхага довла деза, педагогически дешара заведенешта дикаа лакха йола учебникаши дешара пособеши Iалашъяра кхы т1а а де дезараш кийч а дь Iалашо яра дола балхаш кхоачашде деза, педагогически вузий профессорско - преподавательски кадраш ч1оаг1ъе еш.

Университеташка хьехархой ма могга дикаг1а кийчбе беза, Iилман тохкамаш дар, Iилман - педагогически кадрай квалификаца лакхъяр дег1аккхувлара дакъе педагогически вузашта цар оаг1орахьара деш дола новкъостал ч1оаг1де деза.

Педагогаш, воспитателаш, производственни дешара бола мастераш мел эша Iалаш а беш, юкъарча дешара школай, профтехучилищай, юкъерча лаьрххIача дешара заведеней, деша даха ха йоацачен школай арахьарчен учрежденей дег1аухаш дола хьашташ дезза кхоачашде деза, дег1аккхувла деза инженерно - педагогически дешар. Дукхьал лакхера педагогически дешар дийна баьнна бола хьехархойн воспитателашн кийчбарга довлар чакхдаккхара хьалаш хьаде деза.

32. Просвещене органий, педагогически дешара заведеней, педагогически кадраш кийчъеча просвещене органий дешара заведеней керттера декхар да бераш болх бара т1аккхуаш бола кагирхой хьакъоастабар. Педагогически специальностех дешийтара дикка дукхаг1а хьалйбе беза кагий нах. Школаш, училищаш чакхъьахараш, Советски Эсаре г1улакх дь а баьнна ц1абаьхнараш, производствера кагирхой хьежабе беза ВЛКСМ ЦК комсомольски путевкаг1а педвузашкен хьехархой кийчбеча университетий факультеташкен. Практика а хинна д1аоттаде деза педагогически дешара заведенешка деша отташ бараш школай, юкъерча профессионально-технически училищай, къахьегама коллективай, халкъа образоване органий педагогически советий рекомендацех д1айибелга.

33. Д1ахо а эргаьякха тоае езаш я педагогически кадрай квалификаци лакхъяра система. Педагогически говзал лакхъяра, хьа1оа а яь дикаг1йола опыт д1айоаржа яра йола Iилма - технически центраш хиларга хьежжа цег1аккхуала еза хьехархошта д1ахо к1оаргаг1а Iилма довзийта (квалификаци лакхъю) институташ. Цу институташна йоагг1аш йола кафедраш хьа а яь, цига балха т1а хьожабе беза квалифицированни бола специалисташ. Дича бахьахьа долаш да дь-пхе шера цхьа педагога переподготовка елга правила а хинна д1аоттадар.

Халкъа образоване болхлошка политически дешар дешийтара еш йола терко ч1оаг1ъе еза, марксистско-ленински теори, КПСС политика, кагирхошта коммунистически кхетам балара йола актуальни проблемаш царга Iома а яйташ. Хаддаза шийн дешар к1оаргаг1а доазаре, эргадаккхара мел эшаш дола хьалаш Iалашде деза хьехархочоа, тоаде деза политически, Iилман, художественни литературица из Iалашъелга.

34. Халкъий депутатий Советий, халкъа образоване органаш, профсоюзни комсомольски организацеш декхарийла я педагогически кадраш д1ач1оаг1ъяра, уж д1аьхье бувлаш кувлалуш хилар в1езигдара де мел дезаш дар де, хаддаза йоакхо е еза хьехархой къахьегамен бытен хьалаш тоадара, хьалхарча арг1аг1а царна ч1е фусамаш теле еза. Дикаг1бола педагогий балха моральни поощрени а материальни стимулировани а яра йола практика шерье еза. Цхьоалаг1а сентябрь дерригача халкъа ц1ей — знаней Ди лоарх1ылда. Къахьегама Сийлен орденa статусе а хувцаш де деза, бераштен кагирхоштен хьехача а кхетам луча а хьехархошта, халкъа образоване кхыча болхлошта караг1дийнарашна хьежжа из ордени яла йиш а хургйолаш.

Хьехархошта, воспитателашта, производственни дешара мастерашта, методисташта, халкъа образоване системa кхыча болхлошта душ дола алапи лакхде.

35. Педагогически Iилмана т1адоакаддаь школе беча балха боарами пох хьахулаш дира лакхдара кхы а доккхаг1йола дакъа юкъехьухьалга. Къаьстта лоарх1ам болаш да вахарцара, школа практикицара цун бувзам ч1оаг1бар. Общеобразовательни профессиональни школашта актуальни проблемаш кийчъелга ц1енхаштта тоаде деза СССР педагогически Iилмай Академе, педагогически Iилма - тохкама учрежденеша, вузаша, университеташа. Тохкамий дикали эффективности лакхъяра т1ехьа къовсам лоаттабе беза, пох хьахинар сихаг1а юкъеяххьа деза практикана. Iилманхой-педагогий, психологий, дидактикий, методистий Iилман балхаш юкъеоза деза хоадам болаш йолча рекомендацешта, дешара пособешта, методически кулгалдара.

Педагогически знанешта пропаганда елга ч1оаг1дара. Дикаг1йола опыт Iома а еш, йоаржаяра а педагогически йола Ерригсоюзни общество, СССР халкъа образоване Централен музей хьае еза.

VII. ОБРАЗОВАНЕ ДЕШАРА-МАТЕРИАЛЬНИ БАЗА ЧIОАГIЪЯР

36. Юкъарча дешарел профессиональни школай, деша даха ха йоацарий, интернатий, кхыча учрежденей контингенташ алсамъялаяро, дешара хьехам балара декхараш чоалхане дераяро, къахьегама дешар шердалаяро д1адех образоване материальни база дикалъге дилача эргаьякха тоаяр. Перспективе къестае езаш я школе даха ха йоацача берий учрежденешна база мах безе Iалашбар, д1аьхдаьча ден группаштен школаца цхьан снемег1а болх баран, ала шу даьннача берашта дешийтара эша хьалаш хьадар, къахьегама, дешара, дешаш доацача хана бераштен кхувшбоаг1арашцен болх бара хилана эргйоаца база хьаяр санна йола проблемаш. Цу г1улакха кхоачашъе еза, къаьстта юрдача районашка, школаш, мастерскеш, дешара-производственни комбинаташ, профессионально - технически училищаш, деша даха ха йоацача берийн школа арахьарен учрежденеш, педагогически дешара заведенеш, хьехархой знанеш эргаяхара институташ, педагогически боахлошта йола чубаха моттигаш, дешархой общежитеши интернаташи хьаяра шерра программа.

Шарг1а пайда эца беза пачхьалкхенни кооперативни предприятей, совхозий, колхозий дешара заведенеши общежитеши хьалъяра, ремонт яра, царна оборудовани яра торонех. Цу г1улакха средствиши ресурсаши хьежже царна бокъо а луш. Оттае езаш я дешара кхетам балара процессо х1анзарча хана д1адехаршена хьежжа йола дешара заведеней керда проекташ г1ишлош хьалъяра нормативаш.

37. Лакха квалификаци йола болхлой кийчбелга шердара министерстваши ведомстваши де дезар да юкъерча профессионально - технически училищай сеть дег1айоалаяра эша йола капитальни вложенеш совъяхар. Предприятешта реконструкци еча хана дуйцаш цхьана ваккхаданна деза цар база к1ийлен т1а болх беш йола училищаш, дешара комбинаташ, цехаш, участкаш технически кердача тайпаре Iалашъелга.

Шерье еза дешара оборудоване, дешара - гойтара пособей, дешар хьехара х1анзарча хана технически средствай, мебели, станокий, приборий, электронно-вычислительни техника юрт боахама машиний производство.

VIII. ХАЛКЪА ОБРАЗОВАНЕНА ДОАЛ ДЕЛГА ЭРГАДАЬККХА ТОАДАР

38. Юкъара юкъерчен профессиональни образовани дег1аахаро т1а-т1а в1аши гаргалуво цайша а хулийт цар де лерх1араши декхараши. Доал яра органаш декхарийла я кхувшйоаг1ача т1ехьенна образовани а кхетам а балара дакъера ца1 йола пачхьалкхен политика т1ера ца доалаш чакхъяха. Шоай ханнахьа а творчески а къестаде хьалхашка уьтта дешаш, ерригача дешара учрежденей балха боарам х1анзарча хано д1адехарашка хьежжа лакхбе.

Цу тайпара йола политика кхы а лерраг1а чакхъяха, образоване система духь-духьача звенашй балха эффективно координаци яра просвещенени профессиональни образовани практически кулгалдеа ч1оаг1дара бахьахь я цайтре а моттигашка а ведомствашта юкъера комиссеш хьайча: СССР Министрий Советагара халкъа депутатий городийн районийн Советий исполкомашкен кхоачаш. Царна т1адиллаш деза планированеш школай ийстейоалараш д1абехаьяреш, дешара заведенешта комплектовани яра, д1ахо деша безаш бараш д1ахийсбара, къахьегама кхетам балараш дешараш эша хьалаш хьаяра материальни база дег1айоалаярен дуккха пайда ийбарен хьакъехьара принципиальни дешаш къестаелга.

39. Чакхдаха халкъа образованена доал дара йолча органий балха стили методаш ц1енхаштта тоадара т1адерзадаь г1улакхаш. Iалашоде образованерcи хьалхарча к1оаргта анализ елга, дешара планаши программаши, учебникаши а методически литература а эргадаьккха тоаделга.

ЛертIаккха еза школашта а кхыча дешара кхетам балара учрежденешта а инспекторски т1ахьожам лоаттабара система. Хьадда доацъе еза педагогически коллективаш шоай дийнача г1улакха — дешархошта хьехара а кхетам балара а — т1ерабоаккхаш йолча тайп - тайпарча указаней, отчетий, запросий потов.

Вокхо терхам т1ебалийта беза дешара а кхетам балара а балха хьалха латта опыт йовзара, цунна пропаганда яра, из юкъеяхьара, новаторски г1уллакхах из балаш уж кхететтааге а уйла а да еш уж механически юкъеяхьалалга а цхьатарра хилийта доацаш а лоарх1аш.

Ч1оаг1ъе еза школай, деша даха ха йоацача берий а школа арахьарча а учрежденей болх в1ашт1ехьбоаккхачара педагогически кадраш хьакъоастаечара, уж д1ахийсъечара, цар квалификаци лакхъечара, школай производствацара бувзам ч1оаг1бечара дешархой къахьега Iомабелгеи профессиональни ориентаци елгеи тоадечара. Дешара - производственни комбинатий, профтехучилищай, предприятей дешара цехий база к1ийлен т1а лакхехьарча классай дешархошта юхьанцара профессиональни кийчо луцара дуи лоарх1ам лакха хилар терка а деш, образованена кулгал дара йола районни звено ч1оаг1ъяр. Районни звено декхарийла я дешара кхетам балара учрежденеш боахама г1уллакхашка Iалашъяра деша йоакхо елга шийна д1ат1аеша.

Дикка дарградаш х1ама да дешара кхетам балара процесс в1ашт1ехьъяккхара дакъе школайн профтехучилищайн директорий творчески балха эшаш дола хьалаш тоалар, цар дешара нагрузка лохъяр, классни кулгалхочун лоарх1ами авторитети ма хулла лакхъяр, цун массе а оаг1ораххьара новкъостал дар. Школаш хьехархочуни балха мах эгтара хьалха цар еннача знаней к1оаргалтен ч1оаг1алтен, цар хьехараш идейни нравственни дакъе дика хиларга, уж вахаре къахьегама кийча хиларга хьежжа бара Iилман ларе кийчъаь критереш кийчъе еза.

40. Къаьстта терхам эшаш я юртара школа. Цун хьалон балха боарам лакха хиларон ц1енхаштта эшийн ю юрт социально дег1аахара, кагирхой цига балха сацара, юртахия бахача наьха культурни боарам лакхбара, юрта демографически проблема къоастаяра. Партийни, советски, профсоюзни, комсомольски организацей, агропромышленни объединеней иза т1ебахийта хила беза юрташкарча школай балха хьалаш тоадара, уж квалифицированни педагогически кадрашца ч1оаг1ъяра, дешара кхетам балара процесси дикал лакхъяра, дешархой къахьегама кийчон профориентаци тоадара, юрта боахама производство лакхъеча хьинаре дакъа лаца г1ерташ хургболаш царна кхетам балара.

41. Школа йоакхо яр — ерригача парте, ерригача халкъа г1улакх. КПСС XXVI съезда, КПСС ЦК июньски (1983 ш.) Пленума решенешца хьалхле лелаеш, партийни комитеташ декхарийла я школайн профтехучилищайн вахар к1оаргга довза, цар балха т1а кийсдуш йола проблемаш хан яккха б1аргаго а уж къестаяра наьмъаш белгалде а. Партийни, профсоюзни, комсомольски организацей, советски боахамен органий, къахьегама коллективий терхам школашта т1абероабе. Халкъа образоване учрежденей балха эгтара лоарх1амег1а дола дешаш, цар партийни организацей отчеташ хан-ханнахьа юшa еза цар партийни комитетий пленумашкен бюрошкен.

Партийни комитетий декхар да ламкиси хьисап х1ара дешаш йоакхо яр педагогически кадраш политически а духовно а дег1аккхувлара дешла, парте чура а арахьарча а политика эгтара лоарх1амег1арча дешай хьакъехьа хьехархошта оперативно информаци лоатъяр. Хьехархочун ч1оаг1а терко яр цунца кеба ладийлар, дешара а кхетам балара а балхаш новкъоста йоаца заданеш кхоачашъялуча педагоганца шоай г1улакха т1ера ца бахар. Педагогически къахьегама ветерани ч1оаг1а йоакхо яр, цар йоаккхача вахара опытах кагирхошта кхетам балара пайда эцар.

Тоадала деза хьалхашка латта декхар педагогически коллективаш юкъе т1ехьара ч1оаг1ъяра, уьхал1еши, морально - психологически климат, бокъойла йолча творчества, коллегиальносте, бехктохкама атмосфера хьаяр йолча дешара заведеней [illegible] цхьаьнцарча партийни организацешта деш дола кулгал. Дешара дарганашца х1ама да хьехархоштен производственни дешар хьехача мастераштен юкъера партийни г1оа совбар, парте политика практически вахаре чакхйоалаячара хьехархой - коммунистий авангарден лоарх1ам лакхбар.

Кардача этапера юкъарча образовательни профессиональни [illegible] декхараш, дешара заведеней партийни организацейи цар коллективайи балха дикаг1а йолча опытах, советски хьехархой хьинарехча къахьегамах даим, г1улакх к1оаргга довза а [illegible] газетийи журналийи оаг1ор т1а, [illegible] ца деза радио а телевидене а г1оаха.

* * *

Халкъа образоване эргадаьккха тоадар Коммунистически партен Советски пачхьалкхени политика шерра терча дешаех ца1 да.

Юкъарча дешарел профессиональни школана еча реформах ерригача пачхьалкхен масштабе Iалашонте доккха г1улакх, боккха социально - политически лоарх1ам бола событи хургья. Педагогий массеи коалагаш къахьегамо, советски Iилмо, педагогически Iилмо хьаддала махке мел дар. Деррига хаьо баьча токхазатчакх мел даьлар хьурмат а деш лело а деза, цох хьаьхаре пайда ийбе а беза. Цунца цхьана къестаде деза образоване кагирхошта кхетам балара эргадаьккха тоадара дакъера, общественни дег1аларо ше хьалхашка уьттадеш дола лоарх1аме дешаш.

Реформа керттера г1улакхаш ше-шийн этапех кхоачашде дезаш да, цхьайттаьлаг1ачи пхийттаьлаг1ачи пхиле шерашка (1984—1990 шераш). Моттигера хьалаш терка а деш реформа чакхъяккхара хоадам болаш йола планаш хила еза х1ара союзни автономни республиках, крае, областе, городе, районе.

Школай перестройка яра д1ахьехарга союзни республикий Компартей ЦК, Министрий Советашкара, моттигашкарча партийни советски [illegible] профсоюзни комсомольски организацешкара, халкъа образоване органашкара цар боккха организаторски массово - политически болх чакхбаккхар. Х1ара къахьегама коллективо, х1ара предприятие, колхозо, учреждене, министерство, ведомство кулгалхочо, общественни организацено берригача дакъете хьакъехьа шоай дукхах ц1ийх дола г1улакх хила деза шийна г1улакх.

Реформа де лерх1араш сий долаш, нравственность лакха йолаш, гуманни х1амаш да. Уж чакхдахар Iалашъяьча лоарх1аме хургда советски наьха образованен культуран боарам лакхбара, хьадергда кхувшйоаг1ача т1ехьенга дешийтара, цунна кхетам балара, уж вахара, къахьегама, хьинаре общественни болх бара кийчбара эша дикаг1а дола хьалаш. Цу дерригех доккха бераш даргда махка идейно - политически, экономически, оборонни потенциал ч1оаг1ъяра, вай обществa массе оаг1ор прогресс яра, из коммунистически д1ат1атохкамехьа вахара.

ТАХАН — СОВЕТСКИ ПОЖАРНИ ОХРАНА ДИ

ЦIЕРА ДУХЬАЛА ЛАТТАРАШ

Пожарни охрана болхлоша а дерригача советски халкъо а тахан билгалдоккху советски пожарни охрана 66 шу дизар. 1918-чу шера В. И. Ленина куьг таьдна «Цlерица къовсам дIахIоттабаран хьокъехь» декрет.

[illegible]

ТУТАЕВ Шерип Шахидович республика пожарни охране гарнизоне болх бу [illegible]

СОВЕТСКИ ЭСКАРЕ гIуллакх дина [illegible] СЕНЧИКОВ Василий Петрович [illegible]

[illegible]

Бер. Дина сагьнта лаьттар «Цlерица хинна къовсам, бакъда, цхьаъ а ца хилла. ЦIа гойта дахьяли кьонахчали белшан Тутаев Шерипе «За отвагу на пожаре» яза медаль елла.

СУРТА ТIА: (аьрдехьаракх) Ш. Тутаев, (аьттехьаракх) В. Сенчиков.

М. ЛЬЯНОВ,
Нохч - ГIалгIайн АССР МВД УПО [illegible]

КАЙОАЛАШ БОЛХ БУ

[illegible]

А.-Г. УГУРЧИЕВ.

Дукха дезаш йола Люба школа чакхъяьккхачул тIехьагIа педагогически институте деша яхар. Шина вахар эггара вIамагIбарашца дийза йола Мальсагова Хьамбиййара Люба институте звочно деша яттIаше а берий беша болх беш яр. Дуккха халонаш нийслора балха тIа, дукхахача кагийча

мотт хоьчча а ца хоьчча а берашта шийн долаш сайна доцал де дезар, цар хьашташ доза дезар. ХIаьта Любайна Iадалаьате дика а довзар уж. ХIана аьлча, цIаникха кIаьд ца луш довза гIертар из.

1964-ча шера дена Грозненски Калинина цIерагIча поселкерча № 95 йолча берий беша заведующаяла болх беш я Хьамбиййара Люба.

Коллективаца та, шийна еррагача коллектива а болх дика вIашгIехьбаккха хоаш йола Мальсагова халкъа просвещене отличник я, иштта цунна еннай СССР просвещене Министерства, просвещене белхлой профсоюза ЦК Сийлен грамоташ, кхьадола сейгIаташ.

Юкъерча дешарех профессиональни школа реформа ярца дувзадена кхы а доккхагIа декхараш латт школе даха ха йоацача берий учреждений болхлошта хьалхашка. Уж дика кхетадеш йола Хьамбиййара Люба шийна а коллектива а болх хьем боацаш тIаберзабеш я берий сахкетам лакхбаран уж школага кийчдарея.

СУРТА ТIА: Л. Мальсагова.
Д. ТОХТАРОВА сурт.

СПОРТ

Назранера дзюдоисташ

Укх деношка Назранерча берийн кхувшбоагIарийн спортивни школа дзюдох йола команда яха хилар город Аргуне хиннача «Урожай» ДСО республикански совета хьалхие яккхара яхьашка. Цу турнире дакъа хьацараш бар 1966—1971 шерашна бе кьова спортсменаш.

Чемпиони дIерахь яхра тIехьа къовсабелар цига юрташкара 200 гаргга дзюдоист. Яхьашка дика кийчо яь, техника дика йолаш, дика латаш хилар гойтар Назранерча кагирхоша. Масала, шоай дар сайна доза долча спортсменашта юкъе чемпионаш хилар Торшхоев Джамбулатах (29 кг), Хамхоев Илезах (35 кг), Евлоев Урусханах (49 кг), Тангиев Русланах (52 кг).

Цул совгIа, Назранерча дзюдоисташта юкъерча хьальне шоалагIеи кхоалагIеи моттигаш дьлар.

Команда яхьашка кийчъяьраш бар СССР спорта мастераш А. Мартазанов, Ю. Хутиев, Оздоевгlар Юсупи Ахмади.

Р. АЗИЕВ,
Назранерча ДЮСШ директор.

Латар

Город Абакане хилар «Урожай» ДСО Россовета хьалхие яккхарах йола шийна ДоIамагIа кIантоларгах латаре яхьаш. 160 спортсмен вар цига дакъа лоацаш. ХIаьта, царна юкъе хиннаб вай мехкахой а. Дунен хьалкъашта юкъерча спорта мастера Даудов Iалаша шийна хиннача бить къовсаме цIера эша па ипаш коталонаш яьхар. Цуна еннай чемпиона медали совгIаташ.

Цу яхье йлааьагIа моттиг лаьцар Аргунерча Юнусов Iумара. Даудов а Юнусов а «Урожай» ДСО Россовета гульячча командана юкъеибхьаб, хIана цу спортивни общества Центральни Совета чемпионатага кийчлуш а ба. Из хургьл город Абакано укх бетта 19—21 апреле.

Цу турнирага вай борецаш кийчбабр вар тренер Магомедов Асадулла.

Д. МУСАЕВ.

Хи тIара яхь

Грозне Чернореченски Iам тIа чакхйоаккхаш а хи тIа моторни лодкаш хеккхара Еррисоюзни яхь. Цу тайпарча турнире вай хIанз мйсаалагIа гулбениаб укхала берригача мехкара цIи хеза бола лодкаш хеккхараш. Масала, царна юкъе ва Европа чемпион, Ленинградера спортсмен Верещагин Андрей, иштта цIи хеза вола Головин Анатолий, грозненцаш Ростов Борис Степанов Александри.

Массехк дийнахьа хургдолча къовсамаша гучабоахаргба толашбараш.

А. САЛИЕВ.

Коталонна хетадаь

БIаь совгIа памятник да вай республике Сийлахь-бокхача Даймехка а граждански а тIемашта хетадаь. ХIанз, Сийлахь - боккхача Даймехка тIам тIа Котало яьккха 40 шу дизара чакхдолаш вай республика культуре министерствоси памятникаш, лоралара общества Нохч - ГIалгIай отделенеи цхьана чакхдоаккхаш да шийна тайпара хьажар. Цо чулоацаш тIемашца ювзаенна йола моттигаш хоаз, Iунал дйш лелаяр, цу тайпара йола керда моттигаш гучаяхар, цига тайп - тайпара мероприятеш чакхьяхар.

Цу хьажаре дакъа лоацаш я республика еррига районаш.

С. АРЧАКОВ.

Даим бераш дукха дезаш йола Люба школа чакхъяьккхачул тIехьагIа педагогически институте деша яхар.

БIАЬСТАН ФЕСТИВАЛЬ

«БIаьсти-84» — иштта цIи йолаш я вай республикерча дешара заведенешка хIала чакхйоаккхаш йола художественни самодеятельноста фестиваль. Традиционни а хиннаб дIаоттий из Л. Н. Толстой цIерагIча Нохч - ГIалгIай пачхьалкхен университете а.

ХIара факультета самодеятельни коллектив я фестивала юкъе дакъа лоацаш, уж латт факультета хорех, илланчех, халхара коллективех, чтецех, и. кх. дI.

Укх шера чакхдоаккхаш дола из бIаьстан цIей студенташа хетадаьд Сийлахь-боккхача Даймехка тIем тIа Котало яьккха 40 шу дизара. Цунца дувзадена самодеятельни коллективай программа дукхагIча дакъе тIема хадарча а, машарах дочча а ялеех латт.

Кхувшйоаргlача тIехьенна дикка кхетам балара маIан долаш я из мероприяти.

И. БАРАХОЕВ.

ХАЛОНО ДУХЬАЛЕ ЙОЙ А

Уж дешаш дег чу дар са а са ноквъостий а тхоайх дикка тецаш доацаш вступительни экзаменаш, ила доагIаш.

...ХIаьта хIанз со а са новкъостий а студенташ да. Йоакха, барттайна группа хинна вIашагIкхийттав хIанз повзуйвеш итт сац. Уж ба физикаи математикаи хьехархой хила лаьрхIа, цу предметий къайленаш йовзара шоай районашка деза декхар тIадилла деша хьокха-ба кагий нахи мехкарийи. Тхона юкъе ба гIалгIай, нохчий, эрсий, черсий, хIирий. Цхьа дезал хинна, халонаш, оаттонаш тхоайла екъаш, дах тхо.

Ц. ЭСТАМИРОВА,
Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен педагогически института студентка.

Редактор
О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

17 АПРЕЛЬ
II ПРОГРАММА

[illegible]

18 АПРЕЛЬ
II ПРОГРАММА

[illegible]

РАДИО

17 АПРЕЛЬ

[illegible]

18 АПРЕЛЬ

[illegible]

Республика экранаш тIа

«ВЕЗА. ХЬЕЖ. ЛЕНА». Дуккхача советски зритела дика йовзаш а актер а режиссер а волча Сергей Никоненко цIи. «Нахи оркхарийн», «Из хинналар милицер», «Освобождение» яхача, иштта кхыдолча фильмашка цо ловзаьь ролаш дагахчаь дхоаяци ба. ХIаьта укх кердача картине С. Никоненко режиссер, сценаре автор, цхьа роль ловзаеш ше ва. Цу режиссерах актерски гIуленка визза вола гоамнича ихала мегаргда. Тхьаь шера совгIа хийо болх беш цо 40 совгIа роль ловзений. Тайпарча цхьа сурт-сибатийи хиеллийи бIарча тIарг я из. Бакъда, массарел къаьгагIа [illegible]

ча повеста тIара режиссера теркам тIахоар фильма цIера хьалха латта безам яха дош дар. Сага вахаре хулача хувцамех аггара доккхагIдола ираз дахьа дош да из. Ванкъда, цу безамо къизо моастагIий а бу нахах ше теркал ца беш, бе-башха бовцаш лоархIаш, ма барра бовча безамца йоагIаш йоаца вигарло еш хуле.

Цу тайпара хIама нийсденнад фильма турпалца геологаца Прохоровца. Из башха лоархIаме ца хета роль ловзаеш сценаре автора вIашгIехьдалар цIаьхха нийсденна хIама дац. Картина керттерча турпала Крутов Сергея личность хьахиларе боккха лоархIам болаш да Прохоровна Лена езаллар.

Шийн вонкхагIа волча ювкъоста гойтача масало гIодуСергейна безамо шийца бахьаш бола боккха белкто-

кхаш, ираз ма дарра довза. Сергей Крутова роль ловзаю къопача актера Александр Новикова. Цу картина шоалагIа йоле турпал я, профессиональни актриса сие а, дуккхача фильмашка дакъе лаьца йола Витинова Ольга. М. Горьке цIерагIча киностуде даьккхачо цу фильме дакъе лоацаш ба актераш Е. Воропина, А. Ромашин, Л. Прыгунов, Е. Васильева, кхыбараш.

«СКАПЕНА ПРОДЕЛКАШ»

Французски цIихезача драматурга Жан Батист Мольера пьесагIа французски кинематографисташа даьккха из керда кинолента вайна гургда укх кIирагIа. Из пьеса эггаре популярнигIа хIана яц аьана укх 3 бIаь шу совгIча хана театре лоцаеш я. Драматурга укхаза шийн кхача произведенешкарчуо кIоарга

тIа пайда кийцаб политически мотивех, халкъа доккхаллара озаллех. Беламе, калой хьагойт цо цоай дай боаца цхье ког баккха ди доацача бIаьхийча вахьа дуне.

Комеде керттервар Скапен — хьаькъал а долаш, де вешар хьадерг а долаш, чIоагIа беламе а волаш маьарра халкъа турпал ва. Пьеса тIа цох йоах: «Скапен — Леандра маьнара лай». Цо ше а йоах: «Даьлагаре хиле дезаш да-их со иштта фуннагIа карагIдоалаш хилар. ХIаьта Iовдалаша цу морчох маькарча оал».

Из фильм даьккхача режиссера сценаристи актера волча Роже Кожио цIи вай мехка шерра йовзеш я.

Н. В. Гоголя «Хьаьрваьннача записка» яхача пьесагIа 1963-ча шера даьккхача «Хьаьрваьннача дневник» яхача фильме беьча актерски бархах цуна елар Жерар Филиппа цIерагIара премиi. Цу хана деза шийн авторски балхашка цо толамца

пайда ец уж профессеш вIаши ювзарах.

ЮХА А ЭКРАНАШ ТIА

Укх кIирагIа кино дезарашта цIаьхха а экранаш тIа гургда «Мосфильм» киностуде «Дело-306» яха режиссера А. Рыбакова М. Робанана сценарегIа 1956 шера даьккха хинна фильм. Фильме дувц Московски цхьан улица тIа легковой машина тIаеха цхье ха яха кхалсаг доаа а еш, тосте латта милиционер верах. Юкхера дIатехача политически гIулакх хиннад из. Цхьан капиталистически мехкара СССР-е хьачувена агент хиннав цу кхалсага ше вовзар кхераш из воалаш.

Картане ролаш ловзаьний В. Витюкова, Мари Бернесс, Л. Шагаловас, иштта кхыбараш.

В. КОВАЛЕВА,
Нохч - ГIалгIай АССР Госкино [illegible] редактор.

БIаьсти.
Х.-Б. ИСРАИЛОВА фотоэтюд.

ОАРЦ ДЕХ

ХIаране декхар

Укх гаргарча шерашка НГIАССР а шийна хургда республика территоре тIара сего къаьстта чIоагIа лоралеи йоакхо ен езаш дола, нагахьа мара доацеи дIадоалаш латтеш хьайбаш тIаьздаь цIе книжка.

НГIАССР Цlеча книжка цхьа корта нагахьа мара доацача вай республикерча чкъарий тайпашта хетаба хургба. Цlеча книжкана юкъебаха мегарех ба белуга, каспийски осетр, каспийски лосось, щемайи эйзенамски форели. Белгалдаь чкъарий, эйзенамски фореладара дIанйкхача, республика хиша массаза а дахаш дац, чакхдувлаш садача чкъарий тайпах да, вешта аьлча, ТIиркх чу хьачудоагIа уж фу тасса доладе. Цу гIулакхо къаьстта чIоагIа лакхбу тхона тIера бехктохкам, хIана аьлча, цу хана цхьаккха тайпа гIо хилац чкъарашта арахьарча средахи браконьерехи лорадалара. Фу тоссаргдолча дIакхачадехьа дуккхача духьалехеx чалхдувла дезаш хул чкъарий: боккхача белуга (1500 килограмм), осетра (100 кг), лосося (40 кг). Цига да плотинай лакха ленаш, ядохимикатий, производства аратувсача бIехача отходий дохьаж нийна хий, браконьерашa уттаду цхаралаш мIараш, боарам боацаш дIаувзарах тIийхденна хиш. Ужхамо йолча моттигашка кхьача чкъарийна оххандаргаши дукха дов.

Нагахьа сайна Iазамал пайда эцара гIулакха хIанзе денз оарцагIа а даьнна вай дIахо порядок ца оттавой, дукха ха хлалехьа вай республика территоре тIара фу хадаргда чкъарий цу тайпай.

НГIАССР Цlеча книжкана юкъедаххийтаргдолча чкъарий списка тIа къаьстта моттиг дIалоац лаккача доаманта юкъе удлача Къезана Iам чу лелача эйзенамски форело. ХIанз цу тайпах доаа чкъарий ваьха сайна кIезиг луш латт. Уж кIезигдалара керттера бахьанаш, биологаша лхачох, хьайбаш лелаца фермера аратувса цIала чуахийтар, браконьераша боарам боацаш чкъарий дукха лувнар, моторни лодкаш хадданза Iам тIа гIолла хеккхар кхьдараш да.

Вай массане а тIахьонам лоаттабеча организацей а, общественноста а Цlе книжка яра а далалехьа лоаттабе безаш хул республика хьайбай дуне лорадар духьа къовсам. Iалама ресурсаш лораярея царех рационально пайда эцаран КПСС XXVI съездо яь решенеш кхочашъяр духьа лоаттабу къовсам. Цlе книжка арадаьккхачул тIехьагIа къаьстта шира хургба из къовсам.

Деррига нахаш тIадахийтаза дардаш дIадоалаш латтача хьайбай списком, хIана вай сайна, хьатIакхувча ноахалий уттае езаргйоацаш, хьайбаш лоредара.

Г. ЩЕРБАКОВ,
«Закавказрыбвода» Нохч-ГIалгIай республикански [illegible] чкъарий лоредара участкови [illegible] инспектор.

Хьоттам

Тахан республике гIоллен Грознен хуцалуш йорхаш а йолаш, наг-нагахьа лаьгIо догIа а делхаш, малхбузекъара секунде 7—12 метр сиха мух а хьекхаш, фетара температура республике гIоахa 10—15, Грозне 12—14 градус йоахал а йолаш ха хила тарлу.

Кхоанен доммен кхоалеваш а йолаш, наг-нагахьа догIа а делхаш, бе-беча оагIонашкахьара секунда 3—7 метр сиха мух а йолаш, фетара температура бийсашка 4—9, деношка 9—14 градус йовхал а йолаш ха латта тарлу.

Метеостанца.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грознай, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместителя — 2-85-07; бехктоххана секретара — 2-84-68; отделаш: партийни вахара — 2-84-04; промышленностен транспортен — 2-65-01; юрта бахамна — 2-47-84; культуре — 2-84-75; кехатий — 2-85-64; корректорски — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-84-04; промышленности и транспорта 2-65-01; сельского хозяйства — 2-47-84; культуры — 2-84-75; писем — 2-85-64; корректорская — 2-89-88.

Газет арадуал шинарен, ерен, шоаттен деношка

СФ05120. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 1894.